

*Şeyhülislam Mûsâ Kâzım Efendi Tarafından
Tercüme Edilen “Tabkîk-i Vahdet-i Vücûd
Risâlesine Dâ’ir” Adlı Eser*

*The Work Which Named “On the Tabkik-i Vahdet-i Vucud”
Translated by Sheikh al-Islam Musa Kazım Efendi*

Ahmet ÜSTÜNER*
Ömer YAĞMUR**

ÖZET

Vahdet-i vücûd İslam düşüncesinin en tartışmalı konularından biridir. Bu nedenle konuyla ilgili birçok risale yazılmıştır. Son dönemin önemli bir İslam düşünürü olan Mûsâ Kâzım Efendi de bu konuda bir eser yazmak istemiş fakat 950/1543 yılında Cemâleddîn Muhammed Nûri Efendi tarafından Arapça olarak yazılan bu önemli Risâle’yi görünce bundan vazgeçerek eseri tercüme etmeye karar vermiştir. Risâle, Türkçeye yapılan bir çeviri olmasına rağmen dili oldukça ağırdır.

ANAHTAR KELİMELER

Tahkîk-i Vahdet-i Vücûd Risâlesine Dâ’ir, Vahdet-i vücûd, Cemâleddîn Muhammed Nûri Efendi, Cemâleddîn İshâk Karamanî, Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi.

ABSTRACT

Vahdet-i vucud is one of the the most controversial issues of the Islamic thought. Thus, many booklets related to this issue were written. Musa Kazım Efendi, who was a significant person of the last era, had wanted to write a work about this issue, but he gave up when he saw this Risale which was written by Cemaleddin Muhammed Nuri Efendi in 950/1543 in Arabic and decided to translate this booklet into Turkish. Although it is translated work, Risale’s language is quite cumbersome.

KEY WORDS

Tahkîk-i Vahdet-i Vücûd Risâlesine Dâ’ir, Vahdet-i vucud, Cemaleddin Muhammed Nuri Efendi, Cemaleddin Ishak Karamani, Seyhulislam Musa Kazım Efendi.

* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

GİRİŞ

Tahkîk-i Vahdet-i Vücûd Risâlesi Cemâleddîn Muhammed Nûri Efendî'nin XVI. yüzyılda Arapça olarak kaleme almış olduğu ve 1319 / 1901 yılında *Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi* tarafından Türkçeye çevrilmiş olan, adından da anlaşılacağı gibi, vahdet-i vücûd meselesine dair tasavvufî bir eserdir.

Eserin müellifi olarak mevcut nüshalarda *Cemâleddîn Muhammed Nûri Efendî'nin* adı geçmektedir. Ancak nüshalardan birinde eserin Halvetî Şeyhi *Cemâleddîn İshâk Karamanî'ye* ait olduğu zikredilmektedir¹. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, *Cemâleddîn Muhammed Nûri* isminde bir şahsa rastlanmamıştır. Ayrıca *Cemâleddîn İshâk Karamanî* için de döneminde *Cemâleddîn Cemâl*, *Cemâl Halife* gibi isimler zikredilmekle beraber onun *Cemâleddîn Nûri* adını kullanıp kullanmadığı bilinmemektedir. Bu nedenle *Cemâleddîn İshâk Karamanî* ile *Cemâleddîn Muhammed Nûri* adlı şahısların aynı mı yoksa farklı şahıslar mı olduğu hususu kesinliğe kavuşmamıştır.

*Bursalı Mehmet Tahir*², *Yusuf Küçükdağ*³, *İbrahim Hakkı Konyalı*⁴ gibi müellifler eserin *Cemâleddîn İshâk Karamanî'ye* ait olduğunu belirtirken; *Reşat Öngören* bir makalesinde⁵ meselenin müphem olduğundan bahseder. Diğer yandan *Hoca Sadettin Efendi*⁶, *Taşköprülüzâde*⁷, *Mehmet Süreyya*⁸ gibi müelliflerin eserlerinde, bahsedilen risale ile ilgili bir bahis bulunmamaktadır.

Eserin kaleme alınış tarihini İstanbul Millet Kütüphanesi'nde bulunan Türkçe nüshadan öğrenmekteyiz⁹. Bu nüshaya göre Arapça risalenin yazılış tarihi 950 / 1543'tür. *İshâk Karamanî'nin* vefat tarihi ise 933 / 1527 yılıdır¹⁰. Bu durum göz önüne alınacak olursa müellif olarak *İshâk Karamanî'yi* kabul etme-

¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, yp. 1-13, 1444/1.

² Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, İstanbul 1972, s. 80.

³ Yusuf Kocadağ, *Cemali Ailesi*, İstanbul 1995, s. 81-104.

⁴ Konyalı İbrahim Hakkı, *Aksaray Tarihi*, c. II, İstanbul 1974, s. 2267-2268.

⁵ Reşat Öngören, "Cemaleddin İshak Karamanî", *DİA*, c. 24, s. 448-449.

⁶ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, c. V, s. 278-279.

⁷ Taşköprülüzâde, *Şakâyyık-ı Nu'mâniye ve Zeylleri*, Haz. Doç. Dr. Abdülkadir Özcan, c. I, Çağrı Yay. İstanbul 1989, s. 372-374.

⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, Tarih Vakfı Yurt Yay., s. 390.

⁹ İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, 65 s., Şer'îyye 818.

¹⁰ Said AYKUT, "Cemâl Halife", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, Yay. Haz. Süleyman Uludağ, v.d., c. VIII, Şûle Yayınları, İstanbul 1995, s. 37.

miz mümkün değildir. Fakat tercümenin daha sonraki bir müstensih nüshasından yapılmış olma ihtimali düşünülürse yine durum belirsizliğini korumuş olur.

Eserin mütercimi son dönem Osmanlı şeyhülislâmlarından *Mûsâ Kâzım Efendi*'dir (d.1858–ö.1920). *Mûsâ Kâzım Efendi*, doğum yeri olan Erzurum'da başlamış olduğu tahsilini İstanbul'da tamamlayarak Fatih Câmî, Mekteb-i Hukûk, Mekteb-i Sultânî, Dârü'l-fünûn ve Dârü'l-muallimîn, Medresetü'l-kudât ve Medresetü'l-vâizîn gibi önemli kurumlarda hocalık; Bâb-ı Meşihat Tedkîk-i Müellefât Meclisi, Meclis-i Kebîr-i İlmî ve Meclis-i A'yân'da üyelik, 1910–1917 yılları arasında dört defa şeyhülislâmlığa getirilerek yaklaşık beş yıl şeyhülislâmlık yapmıştır. Siyasi arenadaki yeriyle de son derece dikkat çekici bir şahsiyet olan *Mûsâ Kâzım Efendi*, eserin tercüme sebebi konusunda " *Lübb-i şer'ati idrâka fitraten mâ'il olduğum cihetle ihtilâs-ı vakt ettikçe kütüb-i tasavvufiyyeyi de mütâlâ'adan geri duramam. Hele tasavvufa dâ'ir bir eser-i nâdir elime geçer ise onu serâpâ mütâlâ'a etmeyince rahat edemem.*" demiştir. Diğer taraftan zikredildiğine göre *Mûsâ Kâzım Efendi* bir vahdet-i vücûd risalesi yazmak istemiş, bununla ilgili pek çok eser mütalaa etmiş, bu risaleyi okuyunca, eser yazmaktan vazgeçerek bu eseri tercümeyle karar vermiştir¹¹.

Yakın zamanda tercüme edilen bir eser olmasına rağmen *Risâle*'nin Türkçe nüshaları çok fazla değildir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin nüshaları şu kütüphanelerde bulunmaktadır:

- i. Milli Kütüphane, Ankara Adnan Adıvar Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 28 yp., 3629 (a).
- ii. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, yp. 9-26, 313/2.
- iii. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, 18 yp., 991.
- iv. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, yp. 1-13, 1444/1.
- v. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 15 yp., Y-342.
- vi. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, yp., 1a-20a, 158/1.

¹¹ Küçükdağ, *a.g.e.*, s. 104.

vii. Konya Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Kütüphanesi, 7071.

viii. İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, 65 s., Şer'iyye 818.

ESERİN TELİF SEBEBİ VE İÇERİĞİ

Eser plan itibarıyla iki fasl ve bir vasiyetnâmeden meydana gelmektedir. Girişte müellif, vahdet-i vücûd meselesinin sosyal hayata yansımaları ve toplumun meseleye bakışını anlatmaktadır.

Müellif eseri yazış sebebini ise *“Binâ'en 'aleyh mahall-i nizâ' tebeyyün ve ondan hakikat-i mes'eleyi ahz-ı tesehlül ve redd ü kabûl cihetlerinden her biri tezâ-hür etsin için sûfiyyenin bu mes'eleye dâ'ir olan sözlerini telhûs ve bu sözlerinden maksadlarını bi-hakkın tahkîk etmek kasdıyla hiçbir kitapta mislini bulamadığımız ve bir hitâbda 'ivaz u bedeline zafer-yâb olamadığımız bir tarz-ı takrîr ile şu risâleyi tahrîr ettim.”* diyerek belirtmiş ve böylece tartışma konusu olan meseleyi ret veya kabul edilmesine bakmaksızın bütün yönleriyle ortaya koyabilmek için o ana kadar benzerine rastlanmamış olan bir risale kaleme almış olduğunu ifade etmiştir. Eseri yazış tarzını ise şu şekilde ifade etmektedir: *“Bu risâlede sûfiyyenin vahdet-i vücûd mes'elesine dâ'ir olan sözlerini aslâ tegayyür etmeyip asıllarına harfiyyen mütâbık olarak hikâye eylediğim gibi o sözlerinden maksadlarını dahi kendi merzûlerine muvâfık olarak beyân eyledim.”* Diğer taraftan *“Bil ki bu risâlede zikr ettiğim şeylerde müdde'î ve hâkim ve ehad-ı tarafeyne mütehakkim ve yahûd beyne'l-ferikeyn muhâkim değilim.”* diyerek her ne kadar tarafsızlığını vurgulamış ise de kendisinin mutasavvıfları kabul ve taktir ettiğini ve onların imân-ı kâmil erbabından olduklarını, Hz. Peygamber'i tasdikte son mertebeye ulaştıklarını, varlıklarını beşerî kirlere güzelliklere tebdîl etmiş evliyaullah olduklarını kabul ve beyan etmiştir. Ancak vahdet-i vücûd meselesine ortaya bir netice koyacak derecede vâkıf olmadığı için sadece nakil ve hikaye tarzını kullandığını belirtmiştir.

Müellif, mutasavvıfların vahdet-i vücûd meselesine bakışlarını ve bütün mevcudat hakkındaki fikirlerini ve daha sonra mutasavvıfların karşıtlarının görüşlerini de naklederek onların yanlışlıklarını belirtmiştir. Vahdet-i vücûd meselesini, “cevher”, “araz”, “hareket”, “cins”, “hayvan”, “his” ve “insân” gibi terimleri ele almış ve bu terimler hakkında derinlemesine felsefî açıklamalar yapmıştır. Bütün mevcudatta varlığın “Tek” oluşunu, onun dışında hiçbir şeyin hakikatte mevcut olmadığını, bütün her şeyin bir şahsî sûretinin bulunmasına rağmen bu sûretlerin taayyün ve tecellîden ibâret olduğunu, varlıkta gözükten şeylerin Vücûd-ı Mutlak'ın “fer'î” olduğunu ifade etmiştir. Her şeyin var olmak için Vücûd-ı Mutlak'a ihtiyaç duyduğunu ancak O'nunla var olabildiğini beyan etmiştir.

İfade edildiğine göre; Vücûd-ı Mutlak'a kendisinden daha yakın bir şey olmadığı gibi diğer varlıklara da Vücûd'dan daha yakın bir şey yoktur. Vücûd bütün varlığı kuşatmışlığıyla bizzat vardır. Yokluğu ve hiçbir şeyin ondan ayrılması mümkün değildir. Cismi, cismanî olmayıp hiçbir şey O'na benzemez. Varlığın Vücûd'tan ayrılması olanaksız olunca mutasavvıflara hitaben o zaman, siz Allah ile birliktesiniz, şeklinde bir düşünce zuhûr edecek olursa; buna "Allah'tan gayrı bir şeyin varlığını bilmeyiz zira birleşebilmek için ayrılmak lazımdır, ayrılık olmadığı için de birleşmek mümkün değildir." şeklinde cevap verilir. Bunun üzerine mutasavvıflara o zaman sizin mevcudatı inkar etmeniz lazım gelir, denecek olursa onlar da, hayır biz mevcudatı inkar etmeyiz zira mevcudat çeşitli suretlerde Vücûd'un tecellisidir, derler. Bu konuda Rasûl-i Ekrem'den rivayetle Cenâb-ı Hakk'ın nebilerine ve has kullarına çeşitli şekillerde tecellîsi vaki olmuştur.

Daha sonra kader bahsinin zorluğu ve Hz. Peygamber'in, ümmetinin sapıklığa düşmemesi ve sebep olmaması için bu bahisten ümmetini nehyettiği ifade edilerek; bütün insânların yeteneklerine göre bu dünyada fakirlik-zenginlik gibi sıfatlarda olduğu zikredilmiştir.

Vücûd tek olunca bütün âlemde yer alan kirlilik ve eksikliğin açıklaması hususunda ise bu gibi şeylerin Vücûd'un zâtında mevcut olmadığı beyân edilmiştir. Diğer taraftan, Vücûd tek olunca ahirette hesaba çekilecek ve azaba uğrayacak kimdir denilirse mutasavvıflar da, dünya ahiretin mislidir, dünyada zengin, fakir, zelil olduğu gibi bunlar ahirette de olur, bütün bunlar tecellîdir, manasında cevap verirler.

İki bölüm arasında yer alan vasiyetnamede müellif, adeta nasihat tarzında şunları belirterek mesele hakkındaki görüşünü şöylece ortaya koymuştur: "*El-hâsil muhakkıkîn-i sûfiyyeye hüsn-i zann ve muhabbet edip i'tikâdlarında hüsn, îmânlarında sıhhat, hâl ve kavllerinde istikâmet olduğuna hükm eyle ki 'ulûm ve ahvâllerinde onlara lâhik olasın. Ya'nî bildiklerini bilip hâlleriyle hâllesin.*"

Son bölümde müellif raks ve sema hakkındaki görüşlerini "*Semâ' ve harekette her kimin niyeti hâlis ise meselâ hareketi galebe-i şevkten münbe'is olarak tahsîl-i vecd maksadıyla tevâcüd ve tekellüf ederse onun bu semâ' ve hareketi mendûbdur. Zîrâ kalbinin huzûr ve cem'iyetine ve dünya ile iştigâlden i'râzına sebep olan her şey hayr-ı mahzûr.*" şeklinde açıkladıktan sonra alimlerin görüşlerini ayrıntılı olarak belirtmiştir. Daha sonra bu hususta sonuç olarak "*Sûfiyyenin raksa nisbet edilen hareketlerine gelince bu da her ne kadar raksa müşâbih ise de 'ayn-ı raks değildir. Zîrâ raks-ı tekessür ve tehannüsten 'amden ve zâhiren tâ'ife-i nisâyâ teşebbühden 'ibâret*

olup sūfiyye ise hîn-i zikrdeki hareketleriyle ne tekessür ve tehannüs ederler, ne de tâ'ife-i nisâya teşebbüh kasd eylerler.”... “Fakat gerek kâ'ilin ve gerek sâmi'in niyeti hâlis olmak lâzımdır.” diyerek mutasavvıfların raks ve semaları hususunda, eğer bu dinî heyecan ve coşkudan dolayı olursa haramlık söz konusu olmaz. Onların raksa benzeyen hareketleri ise raks ile aynı olmadığı gibi, kişiyi dünya meşgalesinden uzaklaştırarak Allah için bir araya getiren bu tür fiillerin mendup olduğu ve önemli olanın niyetin halis olması gerektiği şeklinde bir sonuca ulaşmıştır.

METİN

Eserin transkripsiyonunda Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Ali Emîrî ve Atatürk Kitaplığı (313/2) nüshalarından yararlanılmıştır. Metnin düzen ve yapısında Emîrî nüshası esas alınarak aynı nüsha makalede sunulmuştur. Daha sonra Ali Emîrî nüshası ile diğer iki nüsha karşılaştırılarak farklar dipnotta belirtilmiştir. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk nüshası “U”; Atatürk Kitaplığı (313/2) nüshası “A”; Emîrî nüshası “E” ile ifade edilmiştir. Esas alınan Emîrî nüshası toplam 33 (1b-33b) varak olup yazı şekli rikadır. Sayfalarda satır sayısı 11-12 arasında değişmektedir:

Mütercim-i Risâle

Dâru'l-Fünûn ve Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne ve Mekteb-i Sultânî ve Dâru'l Mu'allimîn mu'allimlerinden Musâ Kâzım

(İfâde-i Mahsûsa)¹²

Hasebül-meslek asl-ı mâ-bihî'l-iştigâlim kütüb-i şer'iyeye-i zâhire ise de lübb-i şer'ati idrâka fitraten mâ'il olduğum cihetle ihtilâs-ı vakt ettikçe kütüb-i tasavvufiyyeyi de mütâla'adan geri duramam. Hele tasavvufa dâ'ir bir eser-i nâdir elime geçer ise onu serâpâ mütâla'a etmeyince rahat edemem. İşte bu kabilden olarak dokuz yüz sene-i hicriyyesi ecille-i sūfiyyesinden Muhammed Cemâleddîn Nûrî Kuddise Sırruhu es-Sâmî Hazretlerinin vahdet-i vücûd mes'ele-i mühimmesini tahkîka dâ'ir 'Arabu'l-'ibâre bir risâle-i hakâyık-ı 'asâleleri elime geçdi. Ba'de'l-mutâla'a bunun gâyet âlimâne ve ârifâne olarak yazılmış ve bu mes'eleye müte'allik kütüb-i resâ'ilin cümlesine tefevvuk eylemiş olduğunu görünce kâffe-i 'ulûmun ve 'ale'l-husûs 'ulûm-ı dîniyyenin bütün aktâr-ı İslâma neşr ve tamîmi husûsunda son derece inâyet buyurulan şu asr-ı güzîn-i diyânet-kârîn-i hazret, hilâfet-penâhî, zıll-i zalîl-i Yezdân ve vekîl-i celîl-i Rasûl-i Mennân, es-sultân ibnû's-sultân, es-sultân-ı Gâzî Abdülhamîd Hân-

¹² Bu kısım sadece U'da yer alıp, A ve E'de bulunmamaktadır.

1 Sâni'de böyle bir eser-i dakâyıkı gösteren hicrî bir kütüphânedeki inzâr-ı hakâyık-ı beyanâttan mestûr kalmasına bir türlü gönlüm râzı olmadığından iktidârsızlığıma bakmayıp lisân-ı 'azbî'l-beyân-ı 'Osmâniye tercümesine mübâderetle sâye-i füyûzât-vâye-i hazret zill-i İlâhî'de bi-'avni hadde'l-itmâmına muvaffak oldum. Vâkı' olan hatî'âtta 'acizlerini ma'zûr görüp tashîhine himmet buyurmalarını mütâlâ'în-i kirâm-ı hâzeratından istirhâm eylerim.

Fâtih ders-i 'âmlarından ve Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne mu'allimlerinden Mûsâ Kâzım.

Tahkîk-i Vahdet-i Vücûda Dâ'ir Bir Risâle-i Mühimmenin Tercümesi

[1 B] Bismillâhirrahmânirrahîm¹³

Mü'ellif-i risâle Muhammed Cemâleddîn Nûrî Kuddise Sırruhu es-Sâmî Hazretleri evvelâ edâsı üzerine vâcib olan besmele hamdele ve salveleyi ityân ettikten sonra tahkîk-i mes'ele-i vücûda ber-vech-i âtî şurû' ediyor. Vaktâki sûfiyyeden sūdûr eden sözlerin zâhirî tavr-ı 'aklden hâriç ve mütebâdir-i nakle muhâlif görüldü. Bu sözler beyne'n-nâs sebep-i fitne ve mefseted ve mahall-i inkâr ve töhmet oldu. Bâ-husûs vahdet-i vücûd mes'elesi ya'ni sûfiyyenin bütün mevcûdâtta vücûdun bir O¹⁴ [2 A] olduğuna kâ'il olmaları.

Bu mes'ele sebebiyle nâsın ba'zısı ba'zısını tekfîr ediyor ve buna dâ'ir olan bahsler beyne't-tavâ'if bu'z u 'adâvete bâ'is oluyor. Bu mes'eleyi kimisi kabûl, kimisi red ve kâ'ilini tekfîr ediyor¹⁵ ve hâlbuki tarafeynden ekserîsi şu mes'eleyi fehm husûsunda zann ve tahmîn üzre olup sûfiyyenin maksadlarını tahkîk ve ta'yînden pek uzak bulunuyor.

Ne bu mes'eleyi kabûl edenler mütebassırâne rivâyet ediyor ne de onu reddedenler müte'ayyin ve makbûl bir eser dirâyet gösterebiliyor. Bu sebeble ne redd ve kabûl makbûl oluyor, ne de tebâğuz ve tehâsüdden başka bir nefîce husûle geliyor.

Binâ'en 'aleyh mahall-i nizâ' tebeyyün ve ondan hakikat-i mes'eleyi ahz [2 B] tesehhül ve redd ve kabûl cihetlerinden her biri tezâhür etsin için¹⁶ sûfiyyenin bu mes'eleye dâ'ir olan sözlerini telhîs ve bu sözlerinden maksadlarını bi-hakkın tahkîk etmek kasdıyla hiçbir kitapta mislini bulamadığınız ve bir hitâpta 'ıvaz ve bedeline zafer-yâb olamadığınız bir tarz-ı takfîr ile

¹³ Besmele, U ve A'da yer almamaktadır.

¹⁴ "O" ibâresi sadece Emîrî nüshasında yer almaktadır.

¹⁵ U'da "eyliyor" yerine "ediyor" ifâdesi kullanılmıştır.

¹⁶ "İçin" ibâresi U'da yer almamaktadır.

şu risâleyi tahrîr ettim. Bu risâlede sûfiyyenin vahdet-i¹⁷ vücûd mes'elesine dâ'ir olan sözlerini aslâ tegayyür etmeyip asıllarına harfiyyen mütâbık olarak hikâyeye eylediğim gibi o sözlerinden maksadlarını dahi kendi merzîlerine muvâfık olarak beyân eyledim.

Ey bu risâlemizi mütâla'aya rağbet buyuran muhikk-ı muhakkık! Vay buna 'atf-ı inzâr-ı dikkat eyleyen müdikk-ı müdakkık! Eğer evvelâ [3 A] mir'at-ı kalbini 'ârıza-i ta'assub ve taklîdden tasfiye, sâniyen dahi o kalb-i musaffâ ve mücellâ ki şekk ve terdîdden 'ârî olan hakk-ı sarîha tevcih eder isen Hakka'l-yakîne vâsıl olup şekk ve telvînden sâlim olacağın me'mûldür. Allah'dan isti'âneyi de unutma ki sana nâsır ve mu'în ancak O'dur.

Evvelâ şunu da bil ki bu risâlede zikr ettiğim şeylerde müdde'î ve hâkim ve ehad-ı tarafeyne mütehakkim veyahûd beyne'l-ferîkayn muhâkim değilim. Bil ki bu risâlede ancak doğru olarak nakl ve hikâyeye tarîkini iltizâm ettim. Binâ'en 'aleyh ey tâlib-i Hakk, 'adl ve insâf eyle buna nazar edip inhirâfa meylden [3 B] ictinâb etmelisin. Eğer böyle yapar isen Cenâb-ı Hakk'ın seni sebîl-i rüşd ü reşâda hidâyet eyleyeceğini, zeyğ u dalâlden hıfz ederek sedâd-ı İlâhî ve imdâd-ı Sübhâniyyesiyle te'yîd edeceğini me'mûl eylerim.

Eğer, "Mâdemki sen bu risâlede yalnız nakl ve hikâyeye mesleğini iltizâm ediyorsun bu hâlde senin sûfiyye hakkındaki i'tikâdın nedir? Onların sıdk-ı müdde'âlarında şekde misin? Yoksa sözlerinin doğru olduğuna 'avn-i Hakk ile bir beyyineye mi nâ'ilsin? Veyâhûd onların îmânlarında şübhe mi ediyorsun?"¹⁸ diye su'âl edersen cevâben derim ki, ben 'avn-i Hakk ile bi'l-beyyine onların sıdk da'vâlarını ve îmân-ı kâmil erbâbından olduklarını yakînen bilirim. Zîrâ ben de onlar gibi [4 A] vücûdu izâbe eden ve şâhidi meşhûdda gâ'ib eyleyen ve (küllü şeyin hâlikün illâ veche)¹⁹ sırrını kâşif olan ve (izâ ahbebtü ilâ âhiri)²⁰ hadîs-i kudîsinin rumûzâtına muttali' kılan tecelliyâtın ba'zılarını zevk eyledim, onlar gibi benim de ba'de'l-fenâ bekâda râsih kademim. Ba'de'l-cem' ve cem'ü'l-cem' mahvde nasîbim vardır. Kim ki bu gibi makâmât-ı 'aliyye ve derecât-ı seniyyeye vâsıl olur ise orada mukîm olanların ahvâlini elbette bilir ve o makâmlara vâsıl olanlar ile vâsıl olduklarını iddi'â edenleri yek diğerinden bilâ-şekk temyîz eyler.

¹⁷ A'da "vahdet" yerine "vücûd" ikinci kez yazılmıştır.

¹⁸ Bu cümle A'da yer almamaktadır.

¹⁹ Kasas 88.

²⁰ İzâ ahbebtü abden küntü lehû sem'an ve basar'an ve lisânen ve yedd'en fe bi-yesme-ü ve bi-yübsir-ü ve bi-yentik-u ve bi-yebtîş-ü. (Kulumu sevdiğim zaman işitmesi, görmesi, dili ve eli ben olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle konuşur, benimle tutar.)

Şu kadar ki bir bâbda ben onlar gibi hükm ve ibrâma cür'et edemem. Çünkü mâ-bihî'l-'ismetim olan ve sem' ve basar ve kalbimden daha 'azîz bulunan dî-nimin dûçâr-ı halel olmasından hazer eder ve eşedd-i şedâ'id olan [4 B] zeyğ u dalâlden son derecede havf eylerim. Zîrâ muttali' olmadığım vechle onların kelâmlarını şerh etmek veyâhûd kelâmlarından anladığım şeyin hilâf-ı mezhepleri olmak ihtimâli olabilir. Bununla berâber yakînen bilirim ki onlar Rasûlullah'ı cânib-i akdes-i Îlâhî'den getirmiş olduğu ahkâm ve ahbârın cümle-sinde tasdikte gâyetü'l-gâyâta ve Allah ve Rasûlüne itâ'atta nihâyetü'n-nihâyâta vâsıl olup kendileri bilâ-şekk "lâ havfün 'aleyhim velâ hümm yahzenûn"²¹ ve "lehümü'l-büşrâ fi'l-hayâtî'd-dünya ve fi'l-ahira"²², "ellezîne âmenû ve kânû yettekûn"²³ gibi tebsîrât-ı Îlâhiyye ile mübeşşir olan evli-yâ'ullahdırlar. Bekâ-yı tecellî ile sırları sâfî, zamîrleri küdürât-ı beşeriyyeden hâlî olmuş, envâr-ı zât-ı rûsûm-ı beşeriyyelerini mahv ve ebniye-i seyyi'elerini hasenâta tebdîl eylemiştir. [5 A] Onlar her şeyi nûr-ı Îlâhî ile görürler ve her sözü Allah ile söylerler. Nâs, kıyâs ile hükm ettikleri hâlde onlar²⁴ nûrânî ve nâr-ı iktibâs ile hükm ederler. Gâ'ibin göremediğini şâhidin gördüğü, karîb ile ba'id ve şâhid ile müşâhidin müsâvî olmadığı cümleye ma'lûmdur.

Yâ Rabbenâ! İnzâl ettiğin Kur'ân'a îmân eyledik ve Rasûl'üne ittibâ ettik. Nezd-i Îlâhî'nden getirdiği ahkâm ve ahbârın kâffesinde o Rasûl-i zî-şânını tas-dîk edip münkerîn ve câhidînden teberrî eyledik. Yâ Rabbenâ! Bizi kendilerine in'âm eylediğin nebîler ve sıddîkler ile haşr u cem' eyle! Yâ Rabbenâ! Semâvât ve arzın hâlikî ancak sensin. Dünyâ ve âhirette sâhibimiz dahi ancak sensin.²⁵ Bizi müslim olarak imâta ve zümre-i sâlihîne ilhâk eyle! Âmîn. İşte iltizâm-ı insâf ve ictinâb-ı i'tisâf ile sûfiyyenin makâlâtını [5 B] nakle ve kelimâtını şerhe ber-vech-i âti şurû' ediyorum.

Ma'lûmunuz olsun ki me'ânî-i ma'kûle ve mâhiyât-ı mücerredenin tecessüdünü ve eşkâl-i mahsûsa ile müteşekkil olduğu hâlde suver-i şahsiyye ile tasavvurunu ya'ni her birinin bir sûret-i şahsiyye ile sûretlenmesini 'ulemâ-yı rûsûmdan hiçbir kimse inkâr etmez. Zîrâ onlar derler ki hâriçde²⁶ mahsûs ve mevcûd olan her şahsın bir mâhiyyet-i nev'iyyesi olup bu mâhiyyet-i nev'iyye te'ayyün-i mahsûs ile te'ayyün ederek bi-zâtihî kâ'im-cism ve yâhûd bi-gayrihî kâ'im-âraz olmuştur. Her mâhiyyet-i nev'iyyenin de bir mâhiyyet-i cinsiyyesi

²¹ Yunus 62.

²² Yunus 64.

²³ Yunus 63.

²⁴ Bu kelime A'da yer almamaktadır.

²⁵ Bu cümle A'da yer almamaktadır.

²⁶ U'da "hâriçde" yerine "hâriçden" ifâdesi yer almaktadır.

vardır ki bir tâkım fusûl-i mümeyyize ona inzimâm ederek her faslın inzimâmıyla bir mâhiyyet-i nev'iyeye husûle gelmiştir. Mâhiyyet-i cinsiyyenin hâli dahi böyledir. Cins-i 'âlî'ye intihâ edinceye kadar [6 A] her cinsin fevkinde diğer bir cins ve bir veya birkaç fasl olup o faslın veya fasılların ona inzimâmıyla tahtındaki cins hâsıl olmuştur. Meselâ "cism-i nâmî" mâhiyyet-i cinsiyyesine "hâs" ve "müteharrîk-i bi'l-irâde" fasılları inzimâm ederek tahtındaki "hayvân" mâhiyyet-i cinsiyyesi hâsıl olduğu gibi "cism" mâhiyyet-i cinsiyyesine de "nâmî" ve "cevher" mâhiyyet-i cinsiyyesine dahi "kâbilü'l-eb'âd" fasıllarının inzimâmıyla bu cinslerin tahtındaki "cism" "cism-i nâmî" mâhiyyet-i cinsiyyeleri husûle gelmiştir. "Cevher" mâhiyyet-i cinsiyyesi cins-i 'âlî olup bunun fevkinde bir cins daha yoktur.

İşte bu sözlerin cümlesi me'ânî-i ma'kûlenin tecessüdüne ve suver-i [6 B] hissiyye-i cüz'iyeye tasavvuruna hükm olduğu gibi me'ânî-i mutlaka ve mâhiyyât-ı âmnenin kendisinden ehass bir şey daha tasavvur olunamayacak bir mertebe-i cüz'iyeye intihâ edinceye ya'ni efrâd-ı kesîreye sıdkını 'akl tecvîz edemeyecek bir dereceye vâsıl oluncaya kadar merâtib-i umûmdan merâtib-i husûsa tedricen tenezzülüne dahi hükmüdür.²⁷ Bir de bunlar derler ki te'ayyün bir emr-i i'tibârî olup hâriçde mevcûd olmadığı hâlde 'aklde mâhiyyet-i mutlakaya inzimâm edince hâriçde kendi kendileriyle ve yâhûd mahalleriyle kâ'im bir tâkım eşyâ-yı mahsûsa vücûda gelir. Bir²⁸ mâhiyyete te'ayyün inzimâm etmedikçe o mâhiyyet hâriçde mevcûd olamaz. Çünkü bilâ-te'ayyün bir mâhiyyet-i nev'iyenin hâriçde vücûdu muhâldir. Zîrâ eğer bu mümkün olsa idi şey-i vâhidin [7 A] bir anda emkine-i müte'addidede bulunması ve sıfât-ı mütezâdde ile ittisâf eylemesi lâzım gelir idi. Bu ise beyne'l-istihâledir.

Hulâsâ: Bir şey te'ayyün etmedikçe hâriçde mevcûd olamaz. Te'ayyün gibi vücûd da emr-i i'tibârî olup hâriçde mevcûd değildir. Bununla berâber mevcûdât-ı mahsûsenin hâriçde husûli ancak şu emr-i i'tibârî olan te'ayyün ile vücûdun mâhiyyât-ı ma'dûmeye inzimâmı ve o mâhiyyâtın onlar ile ittisâfıyladır.

'Ulemâ-yı rüsûmun bu sözlerine iki vech ile i'tirâz vardır. Evvelâ, mâdemki te'ayyün ve vücûd-ı emr i'tibârî imişler bu hâlde avâlimin arzıyla semâvâtıyla ve onlardaki ecnâs u envâ' ve eşhâsıyla neş'etleri gayr-i ma'kûl olup ma'dûmun ma'dûma inzimâmıyla şu hey'et üzre zuhûr etmiş olması lâzım geldiği gibi Vâcib-i Te'âlâ'nın da böyle olması [7 B] lâzım gelir. Allah ise bundan münezze ve müte'âlîdir.

²⁷ U'da bu kelime "hükm eyler" şeklinde yer almaktadır.

²⁸ U'da "bir" ifâdesi "bu" olarak yer almaktadır.

Sâniyen, bunlara da denir ki siz tabî'at-ı nev'iyenin hâriçde vücûdu²⁹ mümkün olamayacağını beyânda "Eğer tabî'at-ı nev'iyenin hâriçde vücûdu mümkün olsa idi şey-i vâhidin ân-ı vâhidde emkine-i müte'addidede bulunması ve sıfât-ı mütezâdde ile muttasıf olması lâzım gelir idi. Bu ise beyne'l-istihâledir." diyorsunuz. Şimdi size su'âl ederiz ki: "Şey-i vâhid'den maksadınız nedir? Vâhid-i şahsî mi yoksa vâhid-i nev'î midir?" Eğer vâhid-i şahsî ise dediğiniz doğrudur. Fakat her mevcûdun vâhid-i şahsî olduğu size nereden ma'lûm oldu? Siz [8 A] henüz bunu isbât edip bitiremediniz. Yok eğer bu vâhidten maksadınız nev'î olsun şahsî olsun mutlakâ vâcib ise dediğiniz şeyin vâhid-i nev'îde istihâlesi müselleme değildir. İşte vâhid bi'n-nev' olan insân şarkta, garbda her ahyâz-ı müte'addidede tebahhür etmekte cehl, 'ilm, tûl, kasr ve sâ'ire gibi sıfât-ı mütezâdde-i mahsûse ve gayr-i mahsûse ile ittisâf eylemektedir. Envâ'-ı sâ'ire de hep böyledir.

Buraya kadar 'ulemâ-yı rûsûmdan nakl ettiğim mesâ'ilin ba'zısında sûfiyye onlara muvâfakat, diğer ba'zısında muhâlefet ederler. Me'ânî-i ma'kûle ve mâhiyyât-ı mücerredenin tecessüd ve tenezzül eylemesi ve mâhiyyâtın hâriçde gayr-i mevcûd umûr-ı i'tibâriyyeden ibâret bulunması ve te'ayyünün ma'dûm olmakla berâber mutlaka ta'yîn ya'ni mertebe-i [8 B] ıtlâktan mertebe-i cüz'iyeye tenzîl eylemesi mes'elelerinde muvâfakat ederek vücûdun emri i'tibârî-i ademîden ibâret bulunması ve mâhiyyet-i mutlakaya inzimâmının mertebe-i te'ayyün ve teşehhüden müte'ahhir olması mes'elelerinde muhâlefet eylerler. Zîrâ onlar derler ki (vücûd) şumûl ve ihâtâsı cihetiyle e'am ve evsâ' mâhiyyâttir. Mâhiyyât-ı sâ'ireyi tahsîs ve mertebe-i 'umûm ve ıtlâktan mertebe-i cüz'iyeye kadar tenzîl eden de ancak vücûddur.³⁰ Vücûd mâhiyyâtın e'am ve evsâ' olmağla berâber bi-zâtihî mevcûddur. Mevcûdiyyetin vücûddan infikâkı mümkün değildir. Çünkü bir şeyin kendi zâtından infikâk etmesi ve hattâ bir kimsenin bu infikâkı farz eylemesi bile muhâldir.

Fakat bunların "mevcûdiyyetin vücûddan infikâkı [9 A] mümkün değildir" sözlerindeki (mevcûdiyyet) kelimesinden maksadları "vücûdun vücûd ile ittisâfı" değildir. Zîrâ bir şeyin nefsi ile ittisâfı gayr-i mutasavverdir.³¹ Belki bundan maksadları 'ulemâ-yı rûsûma göre bir mâhiyyetin vücûd ile ittisâfına terettüb eden âsârın bunlara yâ'ni sûfiyyeye göre zât-ı vücûdda terettüb ettiğini

²⁹ U'da "vücûdu" yerine "mevcûdu" ifadesi kullanılmıştır.

³⁰ U'da bu cümle "Mâhiyyât-ı sâ'ireyi tahsîs ve mertebe-i cüz'iyeye tenzîl eden ancak vücûddur." şeklinde yer almaktadır.

³¹ U'da bu cümle yer almamakla berâber ifâde bir önceki cümleye bağlı olarak "sözlerindeki (mevcûdiyyet) kelimesinden maksadları "vücûdun vücûd ile ittisâfı" gayr-i mutasavverdir" şeklindedir.

ifâdedir.³² “Zât-ı Vücûd” dan da maksadları “vücûd” lafzının vaz’olunduğu bir ma’nâ ve bir mefhûm olmayıp belki bu lafz ile kendisine remz ve işâret olunduğu ve ehl-i keşfin bi-tarîki’l-hads anladığı şeydir.

Şimdi sûfiyenin vücûda dâ’ir olan kavil ve mezheplerini şerh ve tafsîl edelim. Me’mûl ederim ki müteyakkız ve mütefâttın olanlar için sûfiyenin bu mes’eleden maksadları ne olduğuna biraz tenbîh hâsıl olur.

“Fasl”

[9 B] Sûfiyye derler ki ukûl-i selîme erbâbına ma’lûm olduğu üzre vücûda belki de her şeye kendisinden daha yakîn bir şey daha yoktur. Zîrâ bir şeye musâhabet ve mücâveretten hâsıl olan hâlet evvelen ve bi’z-zât o şeyin nefesine hâsıl olur. Çünkü bir müfid ancak kendinde olan şeyi ifâde eder. Binâ’en-’aleyh ma’dûmiyyete ‘ademden daha karîb bir şey olmadığı gibi bâlâda tenbîh ettiğimiz ma’nâca mevcûduna dahi vücûddan daha karîb bir şey yoktur. Bu hâlde hakikat-ı Vücûd-ı Mutlak ‘umûm ve ıtlâkıyla ve bütün mevcûdâtı ihâtâsıyla berâber bi’z-zât mevcûddur. Vâcibdir, ‘ademî ve hiçbir kemâlin ondan infikâkı ve bir selbin O Hazretten te’ehhürü mümkün değildir. İlah’dır, Vâhid’dır, Ehad’dır, Samed’dır, Hayy’dır, [10 A] ‘Âlim’dır, Kâdir’dır, Semî’dır, Basîr’dır, Mürîd’dır, Mütekellim’dır, Rahmân ve Rahîm’dır, Mütekebbir’dır, Lem Yezâl ve Lâ Yezâl’dır. Cism ve cismânî olmadığı gibi cevher ve ‘araz dahi değildir, muhît olup muhât olmadığı gibi ‘âlim olup ma’lûm dahi değildir. ‘İbâdın bildikleri ve bilmedikleri eşyâyı bilir. ‘İbâd onun bildiğini bilemez. Meğerki O kendi ‘ilminden onlara bir şey bildire. Kürsî-i ‘azameti ‘arz [u] semâya vâsi’ ve bunların hıfzı kendisini halk ve îcâd ve tedbîr-i umûrdan gayr-i mâni’dır. Çünkü O her şeyden a’lâ ve a’zamdır. Doğmuş ve doğurmuş olmadığı gibi hiçbir ferd O’nun küfvü dahi değildir. Bir şeye benzemek ve benzetilmek ihtimâli de³³ yoktur.

“Bir şeyin ‘umûm ve ıtlâkı hâricde o şeyin mevcûd olmasına münâfîdir.” [10 B] tarzında sana bir hâtıra hutûr edecek olur ise bu huturayı def’ için “bir şey te’ayyün etmedikçe mevcûd olamaz” kaziye-i meşhûresine bâlâda îrâd eylediğim i’tirâzı tezekkür eyle. Bununla berâber sûfiyye buna cevâben diyebilirler ki “ulemâ-yı rûsûmun hakâyık-ı eşyâ zann ettikleri meselâ “nutuk” “hayvân” “hiss” “hareket” “nûmuv” “kâbûlü’l-eb’âd” gibi şeylerin cümlesi vücûdun fer’îdir”, ya’ni evvelâ vücûd tahakkuk eder de sonra bunlar³⁴ ona teferru’

³² A’da “ifâdedir” yerine “ifâde eder” ibâresi yer almaktadır.

³³ U’da “de” bağlacı yer almamaktadır.

³⁴ U’da bu kelime yer almamaktadır.

eyler. Vücûd olmayınca bunların hâriçde tahakkuku mümkün değildir. Bu hâlde “vücûd bu hakâyıktan ve bu hakâyıkın mâni’-i vukû’ şirketleri olan te’ayyün ile ittisâfından müte’ahhirdir” sözü nasıl sahîh olur?

Hiç kimseye hafî olmadığı üzere bütün kemâlât-ı vücûd [11 A] ve vücûbda olduğu gibi celî olsun hafî olsun kavî olsun redî olsun bütün nekâyısdan imkân ve hudûsdadır. Binâe’n-’aleyh sûfiyye derler ki, biz Vücûd-ı Mutlak vâcib-i bi’z-zâtıdır, sıfât-ı kemâliyyenin cümlesiyle muttasıf ve bütün şevâ’ib-i imkân ve imârât-ı hudûsdan münezzehdir, deriz. Zât-ı vücûdun ilâh olduğunu i’tikâd ettiğimiz ve onu alâmât-ı nekâyısdan tenzih eylediğimiz için taksîr neden lâzım gelir. Bizce Vücûd-ı Mutlak hem vâcib-i bi’z-zât hem de zâtü’z-zâtıdır, kayyûmdur, bi’z-zât kâ’imdir. Mâhiyyât-i sâ’ire onun sıfât-ı menzilesindedir. Onların kendi kendilerine vücûdları yoktur, belki hakîkatte onlar bir tâkım i’tibârâtıdır. Görmez misin ki “insân”ın ma’nâsı “hayât ve nutuk sâhibi olan zât” ve “hayvân”ın ki “zî-hayât olan zât” ve “cism”inki “eb’âdî” kabûl eden zât” ve “cevher”inki bi-zâtihî kâ’im olan zât”tır. İşte görülüyor ki bunların cümlesi kâ’im bi’z-zât olan zâta târî olmuş bir tâkım me’ânî ve sıfâttan ‘ibâret olup herbiri Vücûd-ı Mutlakı tahsîs ve ta’yîn etmiş ve merâtıb-ı husûstan bir mertebeye ve ta’yînât-ı cüz’iyyeden bir derece-i cüz’iyyeye tenzîl eylemiştir. Binâe’n-’aleyh te’addüdât ve tekessürâtıyla berâber bütün merâtıb-ı vücûdda Vücûd-ı Mutlakta başka mevcûd yoktur. Sâ’ir mâhiyyât onun te’ayyünât ve telebbüsâtıdır. Kesret ve te’addüd ancak zuhûrâtıdır. “Vücûd”un gayrısında mevcûdiyyetin ma’nâsı, O gayrin bi’z-zât kâ’im ve mevcûd olan vücûda sıfât olmasıdır.

Yoksa O gayrin - ‘ulemâ-yı rüsûmun ta’birlerince - emr-i i’tibârî olan [12 A] vücûd ile mevsûf olması değildir. İnsân bi’z-zât insân olup fakat muttasıf olduğu sıfât i’tibârîyle kendisine bir tâkım ahvâl ârız olduğu gibi vücûdda bi’z-zât mevcûd³⁵ olup bir tâkım mu’ayyenât ve muhassesâtı i’tibârîyle kendisine bir çok merâtıb-ı tenezzülât lâhik olmuştur.

Sûfiyye hakâyık-ı ma’külenin - kendilerine bir tâkım te’ayyünât ve teşehhusâtın inzimâmıyla - merâtıb-ı cüz’iyye ve hissiyyeye tenezzül etmesi mes’elesinde ehl-i zâhire muvâfakat ederler. Zîrâ ehl-i zâhir derler ki (cevher) cins-i a’lâdır. Buna (eb’âdî kâbil) mefhûmu inzimâm ederek ve bu mefhûm onun fasl-ı mümeyyizi olarak ânu bi’n-nisbe cüz’î ve hissî olan mertebeye-i cismiyyete tenzîl eder. Sonra bu mertebede (nâmî) mefhûmu inzimâm ederek [12 B] onu mertebeye-i nebâtiyyeye tenzîl eyleyler. Ba’dehû buna da (hâs) ve³⁶ “mü-

³⁵ U’ da bu kelime “vücûd” olarak yer almıştır.

³⁶ B’ de bu bağlaç kullanılmamıştır.

teharrik bi'l-irâde" mefhûmları inzimâm ederek onu mertebe-i hayvâniyyeye tenzîl eyler. Sonra buna da "nâtik" mefhûmu inzimâm ederek nev'-i insân husûle gelir. Sonra buna da bir tâkım te'ayyünât ve teşehhüsât inzimâm eyleyerek efrâd-ı cüz'ıyyât-ı beşeriyye te'ayyün eyler.

Sûfiyye dahi bunu böyle söylerler. Fakat onlar derler ki e'ammü'l-mâhiyyât ve zâtü'z-zevât mevcûd bi'z-zât olan Vücûd-ı Mutlaktır. Cevher ve yâhûd mâhiyyât-ı sâ'ire değildir. Bunların hiç birisi hadd-i zâtında mevcûd olmayıp cümlesi o zâtü'z-zevât ile kâ'im bir tâkım te'ayyünâttır.

Sûfiyyeye³⁷ "Öyle ise sizin hulûl ve ittihâda kâ'il olmanız lâzım geliyor." diye bir su'âl îrâd olunur ise onlar da "Hayır bu [13 A] lâzım gelmez zîrâ biz vücûddan başka bir şeyin mevcûdiyetine kâ'il değiliz, bizce vücûdun mâ'adâsı hep umûr-ı i'tibâriyye-i mahzadır, hulûl ve ittihâd nereden lâzım gelecek, zîrâ gayr ve isneyniyet yoktur, bunlar olmayınca hulûl ve ittihâd dahi olmaz." diye cevâb verirler. Eğer bu cevâba "Öyle ise sizin mevcûdâtı inkâr etmeniz lâzım geliyor, bu ise sofesta-i zâhiredir." tarzında bir i'tirâz der-meyân edilir ise onlar bu i'tirâza dahi "Biz te'addüdü inkâr etmeyiz belki i'tibârât-ı gayr-i mevcûdenin kendisine inzimâmıyla emr-i vâhid olan vücûdun suver-i muhtelif-i mütekessirede zuhûruna kâ'iliz, siz hâricde gayr-i mevcûd te'ayyünât ve teşehhüsâtın meselâ mâhiyyet-i insâniyyeye inzimâmıyla o mâhiyyetin efrâd-ı muhtelif-i müte'addide sûretlerinde zuhûruna kâ'il olduğunuz gibi biz de mâhiyyât-ı külliyye ve cüz'ıyyenin vücûd-ı vâhide inzimâmıyla o vücûdun suver-i müte'addide-i mütekessirede zuhûruna kâ'iliz" [13 B] diye cevâb verirler.

Bu cevâba da "Ey sûfiyye! Sizin şu cevâbınıza göre efrâd-ı insâniyye ve nebâtiyye ve hayvâniyye ve cemâdiyyede olan imkân ve hudûs ve sâ'ire gibi hâdis ve noksân sıfâtlar ile mevsûf olan bunlar değil belki vücûd-ı Hakk olmak lâzım gelir. Çünkü size göre Hakk'tan başka mevcûd olmadığından bu sıfâtlar ile ittisâf eden efrâd-ı mezkûre olmayıp belki Hakk'tan, ibâret Vücûd-ı Mutlak olmak iktizâ eyler, bu ise bâtıldır." diye bir su'âl³⁸ îrâd olunur ise cevâben derler ki: "Zâtıyla sıfâtıyla kâmil olan vücûdun vâcib bi'z-zât kâmil fi's-sıfât olmasıyla berâber hudûs ve imkân ve sâ'ir nekâyıs ile ittisâf edemeyeceğinde şekk yoktur." Bu sıfâtlar te'ayyünât ve zuhûrâtındır. Müte'ayyin ve zâhirin değildir. Meselâ zeydin fülân gün fülân kadından fülân hey'et üzre [14 A] vilâdeti hakikat-i insâniyyenin dahi bu sıfâtlar ile mevsûfiyyetini iktizâ etmediği gibi

³⁷ U' da bu kelime "sûfiye" olarak yer almıştır.

³⁸ U' da burada fazladan olarak "daha" ifâdesi yer almaktadır.

te'ayyünât ve zuhûrâtın imkân ve hudûs misillü noksân sıfâtlar ile ittisâfı da müte'ayyin ve zâhiren dahi o sıfât ile muttasıf olmasını icâb etmez. Bununla berâber vücûdun bi-nefsihî kâ'im, te'ayyünâtında ona lâhik olduğunu sâbikan zikr etmiş idik. Binâe'n-'aleyh mutlakın kadîm olması mukayyedin hâdis olmasına mâni' olmadığı gibi mutlakın vâcib olması mukayyedin mümkün olmasına dahi mâni' değildir. Bunun hilâfını isbât edecek bir delîl-i kâtı' yoktur.

Kıdem³⁹ ile vücûbun ekme-i kemâlât, imkân ile hudûsun dahi enkâs-ı nekâyis olduğu zâhirdir. İmdi mukayyedin şu iki sıfât-ı naksla ittisâfiyla berâber mutlakın şu iki kemâl [14 B] ile ittisâfı câ'iz olunca mutlak ile mukayyedde şu ihtilâf varsın sâ'ir kemâlât ve nekâyisa nisbetle dahi câ'iz olsun. Sûfiyye bu kavillerini hem kendi mükâşefelerine bi'l-istisnâ "Cenâb-ı Hakk Hazret-i Mûsâ'ya şecer-i ahzarda hulûl etmiş bir nâr-ı mahdûd sûretinde tecellî eyledi" demiş olmalarıyla hem de Rasûl-i Ekrem Sallallahü Te'âlâ 'Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretleri'nin Hakk Sübhânehû ve Te'âlânın bir sûretten diğer sûrete tahavvül ve suver-i muhtelifede 'ibâdına tecellî eylemekte olduğunu ihbâr buyurmuş olmalarıyla te'yîd eylemişlerdir. Rasûl-i Ekrem'den şeref-vârid olan hadis tahavvül-i Hakk Sübhânehû ve Te'âlânın 'aklen ve şer'an vâcibü't-tenzîh olan sûret-i şahsiyye ve hey'et-i mahsûsa ile 'ibâdına tecellîsine delâlet eylediği gibi "Rabbimi şâbb-ı emred sûretinde gördüm. Elini ketfeynime vaz' etti. Burûdetini iki mememin arasında hissettim." hâdis-i şerîfleri dahi [15 A] delâlet eder. Zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın kendi 'ibâdına bir sûret-i şahsiyyede tecellîsine câ'iz olunca sâ'ir suver-i 'arziyye ve semâviyye dahi onun tecelliyât-ı suveriye ve zuhûrât-ı şu'ûniyyesi olmağa ne mâni' vardır.

Sûfiyyenin bu sözlerine de "Cenâb-ı Hakk'ın gerek Hazret-i Mûsâ'ya ve gerek Hazret-i de Resûl-i Ekrem ve sâ'ir enbiyâ ve evliyâyâ tecellî eylediği sûret, sûret-i hasene-i nûrâniyyedir. Eşyâ-yı habese ve necese gibi hüsn ve nûrâniyyetten 'ârî olan sûretler Cenâb-ı Hakk'ın bir tâkım zevât-ı kudsiyyeye tecellî etmiş olduğu sûretlere nasıl kıyâs olunabilir." diye bir itirâz edilir ise cevâben derler ki eşyânın necâset ve habâseti vasf-ı zâtîleri değildir. Zîrâ her bir⁴⁰ tabî'at-ı müte'ayyinenin ba'zı şeye nisbetle bir mülâyim ve münâbis, diğer ba'zı şeye nisbetle de bir münâfir ve muhâlifidir. Bu da o tabî'atın mâbihi'l-iştirâkı ile iki te'ayyün arasındaki mâbihi'l-ihtilâfın [15 B] âsârındandır. Bu mülâyim ve muhâlifden hangisi galebe eder ise onun hükmü zuhûr eder. Ba'zı eşyâda vâki' olan necâset ve habâset ancak o eşyâyâ mukâbil muhâlif olan

³⁹ U'da bu ibâre "kadîm" olarak yer almaktadır.

⁴⁰ U'da "bir" kelimesi yer almamıştır.

tebâyi'a nisbetledir. Ve bu muhâlefet de o iki tabâyi' arasındaki esbâb-ı muhâlefetin esbâb-ı iştirâktan ekser olduğuna mübeyyendir.

İmdi burası ma'lûm oldukça deriz ki necâsetin bir şeye sübûtu ancak kendi mukâbiline ya'ni tahârete nisbetledir. İtlâk ve mutlaka nisbetle değildir. Binâe'n-'aleyh necâsetle onun mukâbili olan nezâfet mutlaka nisbetle müsâvîdir. Sâ'ir te'ayyünât da böyledir. Bu cihetle te'ellüm ve telezzüz, sa'âdet ve şekâvet, hüsn ve kubh gibi ahkâm-ı kevnîyenin cümlesi ahkâm-ı te'ayyünât olup bundan hakikat-ı külliye bir noksân ve şeyn lâzım gelmez. Zîrâ bir şeyden naks ve şeyn ancak o şeyin ma'raz-ı imkân ve hudûsda [16 A] bulunmasıyla hâsıdır. Zâtında vâcib, sıfâtında kâmil mevcûdiyyeti bütün hâlâta sâbık olan "Vücûd-ı Mutlak"ın ya'ni "Hakk"ın 'azamet-i zâtiyyesi dâ'iresi etrâfında naks aslâ devrân edemez. Bu 'âlem-i kevnîde zuhûra gelen her kemâl⁴¹ zü'l-celâl ve cemâlin levâzımından olup naks ve zevâl ise te'ayyün ve tenezzül ve inzâl-i ahkâmındandır. Cenâb-ı Hakk'ın "ve⁴² mâ esâbeke min hasenetin fe min Allah ve mâ esâbeke min seyyi'etin fe min nefsik"⁴³ kavli-i şerîfi⁴⁴ buna işârettir.

"Eğer vücûd vâhid olunca dâr-ı âhirette müsâb ve mu'azzeb kim olacak?" diye bir su'âl daha irâd olunur ise sûfiyye bu su'âle dahi "Dünya âhiretin mislidir; dünyâda zengin fakîr 'azîz, zelîl, mâlik, memlûk olduğu gibi bunlar âhirette dahi bilâ şekk olur." diye cevâb verirler. El-hâsıl sûfiyye [16 B] te'addüd ve müte'addidi inkâr etmezler. Çocukların ve mecnûnların bile inkâr edemeyecekleri bir emr-i zâhir ve mahsûsu sûfiyye nasıl inkâr edebilirler. Bunlar vücûd ve mevcûdun te'addüdünü inkâr ederler. Derler ki Vücûd-ı Vâhid'den başka mevcûd yoktur. Fi'l-vâkı' o Vücûd-ı Vâhid te'ayyünât ve zuhûrâtın te'addüdüyle te'addüd eder. Fakat bu te'addüd, vücûdun hakîkate te'addüdünü icâb etmez. Efrâd-ı insâniyyenin hakîkate te'addüdü, hakikat-i insâniyyenin de hakîkate te'addüdünü icâb etmediği gibi⁴⁵ te'ayyünât ve zuhûrâtın hakîkate te'addüdü dahi Vücûd-ı Vâhid'in de hakîkate te'addüdünü icâb eylemez.

Ahkâm ve ahvâl-i⁴⁶ kevnîyye iki kısımdır. Birisi kemâlât diğeri de nekâyıdır. Kemâlât, hakikat-i külliye-i Vücûd-ı [17 A] Mutlak'a râcî' ve onun levâzımı olup nefsü'l-emrde onlar ile ittisâf eyleyen dahi ancak o hakikat-i kül-

⁴¹ A ve E'de fazla olarak "o" zamiri kullanılmıştır.

⁴² U'da "ve" ifâdesi kullanılmamıştır.

⁴³ Nisâ 79

⁴⁴ U'da burada ziyâde olarak "dahi" bağlacı kullanılmıştır.

⁴⁵ U'da "gibi" edatı kullanılmamıştır.

⁴⁶ A'da "ahkâm ve ahvâl" ifâdesi "ahvâl ve ahkâm" şeklinde yazılmıştır.

liyedir. Cüz'ıyyât ve eşhasda o kemâlâtın zuhûru ise Vâhid-i Mutlak'ın onlarda zuhûru vâsıtasıyladır. Nekâyısa gelince, bunlar bilâ-şekk te'ayyünât-ı mütekâbileye râcî' olup Zât-ı Mutlaka'ya râcî' değildir. Ba'zı efrâda muhtas olan ahvâl ve evsâf, o ba'za mukâbil ve muhâlif olan diğer ba'zı efrâda râcî' olmadığı gibi bu ahkâmı Zât-ı Mutlak'a nisbet ederek "bunlar da Vücûd-ı Mutlak'ın şu'ûnâtındandır" der isen Vücûd-ı Mutlak'a bir naks 'ârız olmaz. Zîrâ ahkâm ve ahvâl-i mezkûredeki noksân merâtıb-ı cüz'ıyye arasında vâkî' olan münâferet ve muhâlefet sebebiyledir. Mâdemki mutlak ile mukayyed arasında hiç [17 B] bir vechle münâferet ve muhâlefet yoktur bu hâlde Vücûd-ı Mutlak'a nisbetle ahkâm-ı mezkûrenin naks olması mutasavver değildir. Bir de naks ve yâhûd naksı mûcib olan bir vasfı kabûl etmek mutlakın şânından değildir. Öyle ise mukayyetteki naksın ona rücû'ı nasıl tasavvur olunabilir?

Sûfiyye derler ki eğer vâcibü'l-vücûd bizim dediğimiz gibi (vücûd-ı mutlak) olmayıp da belki bir şahs-ı cüz'î-yi hakîkî olsa idi bütün mevcûdâta mübâyin olması ve binâe'n-'aleyh her mevcûd bir vücûd-ı aslı ile mevcûd olarak bi'l-cümle⁴⁷ mükevvenâtın vücûdda "varlık"da Hakk'a müşârik bulunması lâzım gelir idi. Bu ise kemâl-i⁴⁸ tevhide münâfidir. Bir de bundan Vâcib Te'âlâ'nın ezyak-ı merâtıb olması lâzım gelir. Zîrâ vukû'-ı şirkete mâni' olan te'ayyün vüs'at ve ihâtaya münâfidir. Halbuki [18 A] Hakk Te'âlâ "vallahü vâsî'un 'alîm"⁴⁹ kavliyle kendi zât-ı ecell ü a'lâsını vüs'atle vasf eylemiştir. Kendinin bir cüz'î-yi hakîkî sâ'ir cüz'ıyyât-ı hakîkiyyeye mübâyin ve cümlesinden mahcûb ve mestûrdur. Onlardan hiçbirisinde diğerini muhît olmak salâhiyyeti yoktur. Nerede kaldı ki bir cüz'î-yi hakîkî cümle eşyâyı muhît olmağa sâlih ola? Halbuki Cenâb-ı Hakk kendisinin her şeyi muhît olduğunu ve nerede olur ise olsun her şey ile berâber bulunduğunu haber vermiş ve birçok âyât-ı Kur'âniyye ve ehâdis-i Nebeviyye her nereye teveccüh eder isen Vechü'l-lah'ın orada olduğuna sarâhaten delâlet eylemiştir.

Binâe'n-'aleyh sûfiyye 'indeinde vücûdu sâ'ir mevcûdâta nisbet, mutlakı mukayyede nisbet gibidir. Vücûd zâtü'z-zevâttır ve belki de zât ancak O'ndan ibârettir, kayyûmdur, bi'z-zât [18 B] kâ'imdir, bütün mâsivâ ancak onunla kâ'im ve onunla mevcûddur.⁵⁰ Bütün kemâlâtıyla kadîmdir, ezeldir, te'ayyünât hâdis olduğu gibi müte'ayyinât dahi hâdisdir. Noksân addolunan haysiyyât ve i'tibârâtın cümlesi levâzım-ı imkân ve hudûsdur. Te'ayyünâtın imkânı ve

⁴⁷ U'da "bi'l-cümle" ifâdesi yer almamaktadır.

⁴⁸ U'da "kemâl" ifadesi yer almamaktadır.

⁴⁹ Bakara 247

⁵⁰ U'da fazla olarak "Vücûd-ı mutlak bi'z-zât mevcûd ve bi'z-zât vâcibdir." cümlesi yer almaktadır.

müte'ayyinâtın hudûsu mutlak'a sârî olmadığı gibi şu nevâkısın müte'ayyinâta subûtundan mutlak'a da sâbit olması ve mutlak'a dahi sirâyet etmesi lâzım gelmez.

Eğer ahkâm-ı müte'ayyinât mutlak'a sirâyet etse idi mutlak her te'ayyünde mevcûd olduğundan birisinden ahz eylediği hükmün diğer te'ayyinâta dahi sirâyet eylemesi ve bu hâlde küfr ve 'isyânın enbiyâ ve mürselinde dahi bulunması lâzım gelir idi. Enbiyâ ve mürselîn ise bu gibi şeylerden mukaddes ve müte'âlîdirler. Binâ'en-âleyh Cenâb-ı Hakk'ın zâtına, sıfâtına, ef'âline ve ahvâl ba's ve haşre dâ'ir şer'-i şerîfin nâtik olduğu [19 A] şâri'in haber verdiği i'tikâdâtın cümlesi bilâ-şekk hak ve gerçektir. Bunlar hem delâ'il-i 'akliyye ve şer'iyye ile hem de mükâşefe ile sâbit olmuştur.

Mes'ele-i vücûda dâ'ir buraya kadar sûfiyyeden nakl ettiğimiz sözlerin mebnû 'aleyhi onlara göre kemâl-i mutlakı Hakk'a nisbet ve onun kemâl-i 'azametini ve celâl ve ceberrûtunu 'ilm ve ma'rifet ancak vücûdun vâhid olduğunu i'tikâd ile hâsıl olabilip diğer i'tikâd ile hâsıl olamamasıdır. Çünkü bunlara göre vücûdun te'addüdünü i'tikâd Hakk Bârî'de naksı müstelzim olur. Ammâ velev ki bu naks iltizâm olunmasın.

Eğer sûfiyyeye "Herkes vücûdun ne olduğunu bilir, Cenâb-ı Hakk'ı ise ancak kendisi (gibi)⁵¹ bilir, şu hâlde vücûd Allah nasıl olur?" diye bir su'âl îrâd olunur ise onlar da [19 B] "vücûdun hakikatini de Allah'tan başka kimse bilemez. Herkesin bildiği şey vücûdun hakikati değil belki vechidir." diye cevâb verirler. Şu mes'ele üzerine 'ukelânın hallinden 'âciz kaldıkları bir işkâl-i 'azîm artık şübhesiz hall olunur. Şöyle ki ba'zı kazâyâ-yı hakîkiyyenin mevzû'ları bu 'âlem-i hiss de mevcûd olmadığı hâlde kendileri hadd-i zâtında bilâ-şekk hak ve sâdıkdır. Ve bunun için "kazâyâ-yı hakîkiyye" nâmını almışlardır. Çünkü muhterî'ât-ı i'tibâriyye ile sâdikât-ı nefsü'l-emriyye beynini fark eden şey işte böyle i'tibâr-ı 'akldan nazar-ı kat' ile nefsü'l-emrde sâdik olup olmamak sûretidir. Şübhe yok ki bir tarafta mahmûlün mevzû'a subûtu müsbet lehîn ya'ni mevzû'un o zarfta subûtun fer'îdir. Bünyelerindeki nisbetin [20 A] vukû'ı dahi böyledir. Ya'ni i'tibâr-ı 'akldan evvel elbette o nisbet dahi sâbittir. İ'tibâr-ı 'akl büsbütüne tabî'dir. Zîrâ 'akl "şu nisbet-i mukaddemen sâbittir" diye hüküm eder. 'Aklın hükmü ise bir emr-i zillî olduğundan behemehâl kendisine metbû' olan bir subût-ı aslî iktizâ eyler. İmdi ol⁵² subûtun mahalli neredir?

⁵¹ E'de "gibi" edatı yazılıp silinmiş.

⁵² U'da "ol" sıfâtı "o" olarak yer almıştır.

Eğer “o sübût ve nisbetin mahalli usûl-i hakîm üzre mâbâdî-i ‘âliyye ve li-sân-ı şer’-i kavim üzre elvâh-ı mahfûzadır” der isen cevâben deriz ki o hazerâtın cümlesi hazerât-ı zıllîyye olup hazret-i asliyyenin kendilerine tekaddümünü muktezîdir. Zîrâ ‘ulûmun cümlesi ve hattâ “kul sadakallah”⁵³ kavli şerîfi delâletiyle ‘ilm-i hakk dahi sıdk ile [20 B] vasf olunur. Halbuki sıdkın ma’nâsı nisbetin nefsü’l-emre mutâbakatı olup mutâbık ise mutâbaka mugayyir ve metbû’un tâbî’ine tekaddümü kabîlinden olarak ona mütekaddim ve sâbıktır. Binâ’en-‘aleyh o nisbetin hazerât-ı mezkûrede değil nefsü’l-emrde sâbit olması lâzım gelir. Nefsü’l-emr ise gerek hükemâ ve gerek ‘ulemâ usûlünce Vücûd-ı Mutlak’tan ‘ibâret olmadığı için işkâl-i mezkûr def’ olunamayıp kıyl ü kâl ‘alâ hâle bâkî kalır.

Ammâ zikr eylediğimiz vechle sûfiyyenin ‘asl ve kâ’idelerine göre bu işkâl mündefîdir. Zîrâ nisbet-i mezkûre nefsü’l-emrde sâbittir. Nefsü’l-emr de Vücûd-ı Mutlak’tan ibârettir.⁵⁴ Nitekim “nefsü’l-emr” ‘ibâresi de⁵⁵ bunu imâ eder. Vücûd-ı Mutlak ezelen ve ebeden mevcûd ve vâcib [21 A] olduğundan ezelde kemâl-i sîfât ile ittisâf ederek kendisinden simât-ı naksı bi’l-küllîyye münselib olmuş ve envâ’-ı niseb ve izâfât ona lâzım gelmiştir. Bu sîfât, bu sülûb, bu izâfâtın - zâta sübûtu i’tibâriyle - ezelde vücûdları vardır. Zâta sübûtlarından nazar-ı kat’ ile yekdiğerine kıyâs olundukda herbirinin bir tâkim haysiyyât, i’tibârât ve terkîbât ve tahlîlâtan mütehassıl ittihâdı olduğu gibi birer ikişer ve ilâ gayri’n-nihâye merâtıbı dahi vardır. İşte bu merâtıb mahiyyât-ı ezeliyye olup bunlara mahiyyât-ı gayr-i mec’ûle dahi denir. Bu mahiyyât tedricen bütûndan zuhûra, ‘umûmdan husûsa gele gele nihâyet onlardan vücûd-ı hissî-yi kâbil olanlar te’ayyünât-ı hissîyye ve cüz’iyyât-ı hakîkiyye sûretlerinde zuhûr etmiş [21 B] ve etmekte bulunmuş, vücûd-ı hissî-yi kâbil olmayanlar dahi ‘âlem-i gaybda meknûn ve ile’l-ebed vücûd-ı hissîden mestûr olarak kalmıştır.

İmdi bir ağacın dallarının, yapraklarının, çiçeklerinin, meyvelerinin, ibtidâ kendi aslı olan cüssede birer vücûd-ı icmâli ve bütûniyyesi olup bunların vücûd-ı icmâlîleri cüssenin ve hattâ ağacın tekessür ve te’addüdünü îcâb etmediği gibi bütün mâhiyyât ve eşyanın da kable’z-zuhûr Zât-ı Bârî’de birer vücûd-ı icmâli ve bütûniyyesi olup bunların te’addüdü ve tekessürü dahi Cenâb-ı⁵⁶ Hakk’ın te’addüd ve tekessürünü iktizâ etmemiştir. Bütün hazerâta tekaddüm

⁵³ Âl-i İmran 95

⁵⁴ U’da bu cümle yer almamaktadır.

⁵⁵ U’da “de” “dahi” olarak yer almaktadır.

⁵⁶ U’da bu kelime yazılmamıştır.

eden hazret-i nefû'l-emr dahi işte bu hazret-i zâttır. Bunun fevkinde bir hazret daha yoktur. Bunun bir mertebe [22 A] tahtında mahiyyâtın ya'ni "a'yân-ı sâbitenin" Zât-ı Hakk'a inkişâfı mertebesi olup o da şukûk ve şübehâtan mukaddes ve müte'âlî olan hazret 'ilmiyye-i mertebe-i 'aliyyesidir. 'Âlem-i şehâdet ve hissiyâta müntehî oluncaya kadar merâtıb-i sâ'ire hep bu mertebe-i 'ilmiyyenin tahtında münderic ve ona müterettibdir. Teve'ulünde tedkîk ve zevk-i tahkîk makâmına vâsıl olmuş bir 'ârife açtığımız şu cedvelden bahr-i kaderin ba'zı sevâhiline duhûl mümkün olabilir.

Ey tâlib-i Hakk! Bil ki eyâdi-i 'ukûlün tenâvül edemeyeceği a'lâ-yı 'ulûm sırr-ı kaderdir. Eyâdi-i 'ukûl sırr-ı kadere vâsıl olamayacağı için kütüb-i ma'kûl ve menkûlde buna dâ'ir bahse tesâdüf edemezsin. Sırr-ı kader bahsi gâyet gâmiz ve dakîk olduğu cihetle Nebî Sallallahü Te'âlâ 'Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretleri ümmetin dâil ve mudill olmamaları⁵⁷ için [22 B] lütfen ve merhameten onları sırr-ı kader bahsinden nehy eylemiştir. Bu bahsin gümûzeti ber-vech-i âtîdir.

Vaktâ ki mâhiyyât ezeli ve gayr-i mec'ûl oldu, bu hâlde her mâhiyyâtın ezelde elbette bir şeye isti'dâdı olmak ve ma'kûl olsun, mahsûs olsun bir hükme nisbet-i hâssesi bulunmak zarûret hükmünü aldı. Bu mâhiyyât Zât-ı Hakk'ın levâzımı olduğu gibi merâtıb-ı cüz'iyeye-i şahsiyyeye intihâ edinceye kadar bütün derecât dahi o levâzımın levâzımıdır. Bu derecâttan her sâbık lâhik mu'id ve her lâhik kendi sâbıkından müte'ayyin ve mütevelliddir. Hakk Te'âlâ'nın kudreti, irâdâtı bütün mümkünâta şâmil ise de hikmet-i ezeliyyesi isti'dâdât-ı ezeliyyeye ri'âyeti muktezîdir. Vâkı'an mefzûli fâzıla tafzîl ve yâhûd beynlerini tesviye-i mefzûl hakkında lutf ve kerem add olunur. [23 A] Fakat fâzıl hakkında isâ'et sayılır.

İmdi vaktâ ki hikmet-i İlâhiyye isti'dâdât-ı ezeliyyeye ri'âyeti iktizâ eyledi. Mâhiyyâta isti'dâdlarına göre ifâza-i feyz buyurmak üzere 'âdet-i İlâhiyye ve sünnet-i Sübhâniyye cârî oldu. 'Âlem-i hiss ve şehâdete tenezzül ve intihâ edinceye kadar her hazret-i sâbıktan ma'dûmundaki hazret-i lâhika – hâ'iz olduğu isti'dâda göre – bir hükm feyezân edip nihâyet bu 'âlem-i hisde mevcûd⁵⁸ olan efrâddan her biri isti'dâd-ı ezeli ile mütenâsib bir hükme ihtisâs eylemiştir. Ez-cümle efrâd-ı insâniyyenin ba'zısı fakr u zillet ve diğer ba'zısı ginâ u devlette, bir kısmı imân ve tâ'ate, diğer bir kısmı küfr ve mâsiyyete ihtisâs etmiştir. Ahkâm [23 B] âhirette böyle olup insânların ba'zısı ni'met-i dâ'imeye, diğer

⁵⁷ U'da "dâil ve mudil olmamaları" yerine "düçâr-ı halel olmamaları ve başkalarının dahi düçâr-ı halel olmamalarına sebep vermemeleri için" ifâdesi yer alıyor.

⁵⁸ A'da bu kelime yerine "meşhûd" kelimesi yer almaktadır.

ba'zısı dahi ukûbet-i kâ'imeye ihtisâs eylemiş ve bunların cümlesi hasebü'l-isti'dâd ve'l-istihkâk husûle gelmiştir. Çünkü kader ancak 'adl ü fâk üzre cereyân eder. "Kul fe li'l-lâhi'l-hucetü'l-bâliğatü velev şâ'e lehedâküm ecmâ'in"⁵⁹

Vâkı'an kudret-i tâtme bir kimseyi müste'îd olduğu hükmden sarf ü men' ederek ona o hükümün hilâfını ifâzâdan kâsır ve 'âciz değildir. Fakat Cenâb-ı Hakk te'ayyün ve tahsîsde hikmet-i ezeliyyesine muvâfakat ve ri'âyeti iltizâm eder. Nitekim "velen tecide li sünneti'l-lâhi tebdîlâ"⁶⁰ ve "velen tecide li sünneti'l-lâhi tahvîlâ"⁶¹ kavli şerîfleri buna şehâdet eyler. [24 A] Eğer, "Hikmete muhâlefet cevrdir. Hakk Te'âlâ'yı cevrden tenzîh ise vâcibdir. Bu hâlde sen nasıl olup da kudret-i tâtmenin bir kimseyi müste'îd olduğu hükmden men' ile ona o hükümün hilâfını ifâzâdan kâsır olmadığını da'vâ ettin? Sen bu muhâlefetin, bu ifâzanın muhâl olduğunu iddi'â etmeli idin." der isen ben de derim ki muktezâ-yı hikmetten nazar-ı kat' ile kudret-i şâmile⁶² hadd-i zâtında bu gibi şeylerden kâsır ve 'âciz değildir. Lâkin hikmet bu kudretin te'sîrini te'ayyün ve şumûlünü tahsîs eder. Bu da onun hadd-i zâtında 'umûm ve şumûlüne münâfi olmaz. Bu ihtisâs onun naksını îcâb eylemez. Belki kemâlini tahkîk eder. Zîrâ böyle her mevcûdu müste'îd olduğu hâle tahsîs, 'aciz ve kusûrdan ve yâhûd [24 B] maddenin te'sîr-i kudreti 'adem-i kabûlünden nâşî olmayıp belki bu tahsîs – kerem ve 'atâfet ve hüsn-i nizâm-ı 'âlem ve mesâlih-i inâma ri'âyet için – 'âdetâ kudreti hadd-i zâtında şâmil olduğu ba'zı maddûrâtta 'adem isti'mâldir. Bu da onun kemâline münâfi olmadığı gibi Hakk'ın ihtiyârına dahi münâfi değildir.

Bu su'âle şöyle bir cevâb daha verilebilir: Hikmete muhâlefet, hadd-i zâtında noksan 'addolunur ise de Cenâb-ı Hakk'ın 'azamet ve⁶³ şânını ve 'ibâdî üzerinde olan sultân ve burhânını muhakkak olması i'tibâriyle kemâldir. Bâ-husûs bir şeyde cihet-i kemâl galebe eder ise ondaki cihet naks-ı muzmahill ve vech-i kemâl⁶⁴ mütehakkık olur. Bir de zâten Hakk Bârî'de cevri tasavvur olunmaz velev ki hikmete muhâlefet [25 A] olsun. Zîrâ cevri gayrin hakkına tecâvüzdür. Mâdemki her şey Allah'ın mülkü olup kimsenin bir şeyi yoktur, bu hâlde ondan sudûr eden her şey hayr-i mahzûd, her şey ondan, onunla⁶⁵ sâdır ve ona râcî'dir, işlediği hiçbir fi'ilde kendisine i'tirâz mutasavver değildir.

⁵⁹ En'am 149

⁶⁰ Ahzâb 62

⁶¹ Fatir 43

⁶² U' da "kudret-i şâmile" ifâdesi yer almamaktadır.

⁶³ U' da "ve" bağlacı kullanılmamıştır.

⁶⁴ U' da kelime "kemâle" şeklinde yer almıştır.

⁶⁵ Kelime U' da yer almamıştır.

Eğer “Sûfiyyeden diğer bir tâ’ife ne için bunu ya’ni vahdet-i vücûdu inkâr edip meşhûdun şâhîde galebesine ve kevâkibin ziyâ-ı şemsde istitârı ve suver-i hadîdin kendisine gâlib olan sûret-i nâriyede ihtifâsı gibi vücûd-ı şâhidin nûr-ı meşhûd ile istitârına kâ’il oldular?” diye bir su’âl îrâd⁶⁶ eder isen cevâben derim ki tâ’if-i ûlâ ehl-i zâhirin kavllerini red ettikleri şey ile bu tâ’ifenin kavllerini dahi red ederler, derler ki sizin beyân [25 B] ettiğiniz şey fenâ-yı tâmm mertebesine vâsıl⁶⁷ olmamış ve sulûklerini itmâm eylememiş ve binâe’n-’aleyh noksân kalıp hakîkate muttali’ olamamış olanların zevkleridir. Zîrâ onlar kendilerine nusret edecek zevâtı bulamadılar, Nebe-i ‘Azîmden su’âl dahi etmediler ve her zî-’ilmin fevkinde bir ‘alîm olduğunu bilemediler. Zâhib oldukları şeyde râyiha-i hulûl bulunduğunu anlayamadılar,⁶⁸ sözlerinin hulûle râci’ olacağını düşünmediler nasıl ki kızgın demir ile temsilleri de buna delâlet eder.

Tecellî, te’ayyünü efnâ-yı tâmm ile efnâ ve rüsûm-ı beşeriyeyi mahv-i kâmil ile imhâ etmeden evvel müşâhid kendi vücûd ve ene’iyyetinin bâkî kaldığını ve meşhûdun kendi vücûdunu istilâ etmiş olduğunu ve ma’a hâzâ şâhid ile meşhûd arasında [26 A] isneyniyyet bulunduğunu görür. Ve bu hâlde onun i’tikâdı bilâ-şekk hulûle râci’ olur. Sâlik bu makâmda galebe-i şevk ile resm-i te’ayyünün kendisinden bi’l-külliyeye mahv ve fenâsını temennî eder, buna iştiyâk-ı tâmm ile müştâk olur, vücûduna ‘adâvet-i kâmlesi bulunur. Resûl-i Ekrem’in “a’dâ adüvvüke nefsi kelletî beyne cenbeyke”⁶⁹ hadîs-i şerîfleriyle ihbâr buyurmuş oldukları mu’adât dahi budur.

Ammâ tecellî-i kâmil ve isneyniyyet tamâmen fânî olup sâlik bekâ-yı meşhûd ile bâkî kaldıkda nefsinin başka bir tavrda bulunduğunu ve zâtının her şeyi muhît ve belki ‘ayn-i küll olduğunu görür ve o makâmda nefsi, hüsnü dahi gâ’ib etmez ki ziyâ-ı şemsde kevâkibin ihtifâ ve istitârı gibi kendisinde bir istitâr ve ihtifâ ihtimâli ola. Bu makâm-ı kudsiyyet-i [26 B] enâmı ihrâz eden tâ’ife öbür tâ’ifenin zevk ettikleri şeyleri mübâdî-i hâl ve bidâyet-i sülûklerinde zevk etmişler ve sonra mücâhedât-ı şâkka ve müşâhedât-ı garîbe ile tevhd-i hakîkî mertebesine vâsıl olmuşlardır. Binâe’n-’aleyh i’timâd bunların müşâhede ve mükâşefelerinedir,⁷⁰ öbür tâ’ifenin za’m ü zanlarına değildir. Bu tevhd⁷¹ hakkında İbn-i Fâriz dahi (ve fi’s-sahvi ba’de’l mahvi lem eku gayrehâ ve zâtî bi-zâtî iz tehallet tecellet ve mâ ziltü iyyâhâ ve iyyâye lem tezel velâ fark bel zâtî

⁶⁶ U’da bu kelimeye yer verilmemiştir.

⁶⁷ A’da bu kelime “dâhil” olarak yer almaktadır.

⁶⁸ Bu cümle U’da bulunmamaktadır.

⁶⁹ “Senin en azılı düşmanın, iki omuzun arasındaki nefsidir.”

⁷⁰ U’da bu kelime “mükâşefeleridir” olarak yer almaktadır.

⁷¹ Bu kelime U’da yer almamıştır.

li-zâtî ehabet ve leyse ma'î fi'l-mülki şeyün sivâyî ve'l me'ıyyet lem tehtur 'ale'l ma'ıyyetî metâ hiltü 'an kavli ene hiye ev ekul ve hâşâ li-mislî innehâ hallet) (1) bünyelerini inşâd eylemiştir.

(1) *Mahvden sonra sahvde cânânım ile aramızda gayriyyet kalmadığı [27 A] bence⁷² tahakkuk eyledi. Vakt-i tecellî ve tezyînde zâtım, zâtım ile tecellî etti,⁷³ ben dâ'imâ O, O da benim. Beynimizde aslâ fark olmayıp bil ki zâtım zâtımı sevdi. Mülk-i vücûdda benimle benden başka bir şey yoktur.⁷⁴ Hattâ ma'ıyyet bu âşinâ-yı serâ'ir-i vahdet ve müstağrak-ı envâr-ı hakikatın hâtırına bile gelmedi. "Ben O'yum." sözünden ne zaman döndüm ve yâhûd " O bende hulûl etmiştir." sözünü nasıl söyleyebilirim? Benimki bir bahr-i 'irfân, bundan dâ'imâ tehâşî eyles.*

[27 A] Netîce-i kelâm sâlik kendisinin hadden bi'l-küllîyye gâ'ib olduğunu ve yâhûd meşhûdun kendi vücûdunu istîlâ eylediğini ve ma'a hâzâ ba'zı rûsûm-ı beşerîyyesinin bâkî kaldığını gördüğü zaman ondan ihtifâ ve ma'lûbiyyet ihtimâli olur. Ammâ kendisinin 'ayn-i meşhûddan 'ibâret olduğunu ru'yet-i vâziha ile ru'yet ederse ondan bu gibi ihtimâller bi'l-küllîyye münselib olur, 'ibâre ne kadar vâsı' olursa olsun [27 B] bu misillü esrârı keşf ve îzâh husûsunda karışır.

Vasiyyet

Ey birâder! Eğer sâlikîn-i vâsılinden isen sana zevkin, şuhûdun kifâyet eder. Kimsenin vasiyyetine muhtâc olmazsın. Çünkü Allah Te'âlâ sâlihlerin mütevellîsidir. Yok eğer vâsılın mertebesine varmamış ve yâhûd hiçbir tarîka sulûk etmemiş isen bu tâ'ifenin kitaplarını mütâle'adan ve onların kelimâtını tefekkürden hazer et! Zîrâ bu tâ'ifenin sana zararı olup nef'i olmaz. Zâhir kitap ve sünnete ve cumhûr ehl-i sünnete ittibâ ve Rasûlullah Sallallâhü Te'âlâ 'Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretleri'nin min 'indillah getirip tebli' buyurduğu ahkâmın kâffesine - Allah ve Râsûlü'nün irâdeleri vechle - [28 A] i'tikâd etmelisin. Kitap ve sünnetin haber verdiği ba's, haşr, sevâb, 'ikâb ve sâ'irenin cümlesi hakır, vâkır'dır, hiçbirisinde şekk ve şübhe yoktur. Her kim şübhe eder ise bilâ-şekk kâfirdir, cehennemde muhalleddir.

⁷² U'da bu kelime yerine "bi-hakkın" ifâdesi kullanılmıştır.

⁷³ U'da "etti" yerine "eyledi" yazılmıştır.

⁷⁴ U'da bu kelime yerine "bulunmadı" kelimesi kullanılmıştır.

Vasiyetimi bu i'tikâda tahsis ettiğim için vâsılın i'tikâdının buna muhâlif olduğuna vehmin zâhib olmasın. Bu gibi zâhibden Allah'a sığınırım. Zîrâ kümmelîn-i⁷⁵ vâsılın ahkâm-ı dîniyye ve i'tikâdât-ı İslâmiyyeye – Allah'ın Rasûlü'ne inzâl buyurduğu ve Rasûl'ünün nezd-i Bârî'den getirip tebli' eylediği vech üzere – i'tikâd etmişlerdir. Binâe'n-'aleyh kendilerinden sâdır olan kelimât elbette kitap ve sünnete muhâlif değildir. Fakat kasırın bu kelimât ile kitap ve sünnet beynini tevfiikten 'âcizlerdir.⁷⁶ Çünkü kitap ve sünnet tabakât-ı mü'minînin [28 B] ifhâmına göre şeref-nâzil ve vârid olmuştur. Bu ecillenin kelimâtı ise kendilerine mahsûs olan tabakaya maksûrdur. Binâe'n-'aleyh o tabaka-i 'âliyyede olmayanlara evlâ ve elyak olan şey onların kelimâtına ta'arruzu terk etmektir. Zinhar Bu zevât-ı mukaddesenin hâl ve akvâlini inkâr etme. Çünkü bunları inkâr, onların zevk ettikleri ahvâlisine ve nâ'il oldukları makâmât-ı 'aliyyeden mahrûmiyeti mûcibdir. Nitekim Hakk Te'âlâ "Allah'a iftirâ eden ve yâhûd âyâtullahı inkâr eyleyenden daha zâlim kimdir. Allah zâlimlere felâh ve necât vermez."⁷⁷ buyurmuştur. Zamânından evvel da'vâ-yı ma'rifet ve iddi'â-yı vuslat Allah'a iftirâ olduğu gibi evliyâ ve kâmilîni inkâr dahi âyâtullahı tekzîbdir. Çünkü bunlar Allah'ın a'zam-ı âyâtı ve etemm-i beyânâtı [29 A] dırlar. Bir hadîs-i kudsîde de "Her kim bir velîye 'adâvet eder ise meydân-ı mübâreze de benimle muhârebe etmiş olur." buyurulmuştur. El-hâsil muhakkıkîn-i sûfiyyeye hüsn-i zann ve muhabbet edip i'tikâdlarında hüsn, îmânlarında sıhhat, hâl ve kavllerinde istikâmet olduğuna hükm eyle ki ulûm ve ahvâllerinde onlara lâhik olasın. Ya'ni bildiklerini bilip hâllerleriyle hâllenesin.

Fasl

"Bu fasl sûfiyyenin semâ'larına ve hîn-i semâ'larında hareketlerine dâ'irdir."

Ba'zı nâs sûfiyyenin hîn-i semâ'da olan hareketlerini raks-ı harâma ve raks-ı edeb ve ihtirâma hamlederler. Hattâ ba'zı 'ulemâ bunun için sûfiyyeyi kâh fıska kâh küfre nisbet ettiler. [29 B] İmdi şu iki firkanın hangisi sevâba akrab ve sevâba ehakk olduğunu beyân edelim.

Semâ', semâ'ı Kur'ân ve semâ'ı hadîse şâmildir. – Hâlbuki bunların ba'zı mahal ve makâmda farz ve diğere ba'zısında mendûb olduğunda şekk yoktur. Ebyât-ı Manzûmeyi semâ'a gelince, Rasûl-i Ekrem'den (Esdaku kelimetin kâleha'l-'Arabü alâ kulli şeyin mâ hallâ'l-lahü bâtil) hadîs-i şerîfi vârid olduğu

⁷⁵ U'da bu kelime "ekmelîn" olarak yer almıştır.

⁷⁶ U'da kelime "'âcizdir" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁷ En'am 21

gibi gerek hazretin huzûr ve gaybetinde ve gerek vefâtından sonra ashâb-ı kirâmdan ve hattâ hulefâ-yı râşidinden bile inşâd-ı şî'r vâkı' olmuş ve Hazret-i 'Ömer radiyallahü Te'âlâ 'anhu efendimiz " Eş'âr-ı câhiliyyeyi ahz ve hıfz ediniz. Zîrâ kitabınızın tefsîri o eş'ârdadır." buyurmuştur. Sahâbe ve tâbi'înin [30 A] inşâdâtı sizi nâ-kâbil derecede ezhar ve 'add ü ihsâ' olunamayacak mertebede ekserdir. Bunların cümlesi ise – bir kelime-yi muharremeyi tazammun etmedikçe - inşâd-ı şî'irde cevâz ve 'adem-i hurmetine edeldir. Bâ-husûs sûret-i hasen ile tegannîyi Rasûl-i Ekrem "Kur'an'ı tegannî ile tilâvet etmeyen bizden değildir." hadîs-i şerîfleriyle tecvîz buyurdıkları gibi Ebu Mûsâ el-Eş'ârî radiyallahu 'anh da "Mezâmîr- âl-i Dâvûd'dan bir mizmar da bana itâ olundu." buyurmuş ve hattâ Hazret-i Dâvûd 'aleyhi's-selâmın mu'cizesi savt-ı hüsn olduğu, rivâyet edilmiş ve⁷⁸ işte bunların cümlesiyle tegannînin cevâz ve hilli sâbit olmuştur. " Belki hurmet-i semâ' ile tegannînin cem'indedir." denilecek [30 B] olur ise bu söz dahi gayr-i mu'teberdir. Zîrâ bunların ictimâ'ını haram kılacak bir şey yoktur. Hattâ bu ictimâ'ın cevâzı hakkında eser bile vârid⁷⁹ olmuştur.

Binâe'n-'aleyh fîsk-ı ma'siyyete dâ'ir bir şey zikr olunmadıkça gerek⁸⁰ eş'ârı tegannî-le kâ'ile ve gerek bu tegannîyi sâmi'a hiç de⁸¹ bir günah yoktur. Fakat gerek kâ'ilin ve gerek sâmi'in niyeti hâlis olmak lâzımdır. Tâ ki haram olan lağv ve 'abes-i 'idâdına dâhil olmasın.

Sûfiyyenin raksa nisbet edilen hareketlerine gelince bu da her ne kadar raksa müşâbih ise de 'ayn-ı raks değildir. Zîrâ raks-ı tekessür ve tehannüsten 'amden ve zâhîran tâ'ife-i nisâyâ teşebbühden 'ibâret olup sûfiyye ise hîn-i zikrdeki hareketleriyle ne tekessür ve tehannüs ederler ne de [31 A] tâ'ife-i nisâyâ teşebbüh kasd eylerler. Vâkı'an ba'zıları âdâb-ı 'ibâdâtan, huşû' ve sekînet olan zikrden hadd-i la'b ve lehve hurûc ediyorlar. Bunların da şu hadden imtina' etmeleri lâzımdır. Eğer imtina' etmeyip bir şevk-i dâ'î dahi olmasızın şu hadd-i la'be 'amden kasden hurûcda ısrâr ederler ise emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker olanlar onları bundan men' etmelidirler. Ammâ bu hadd-i la'ba hurûcları 'amden olmayıp da bir şevk-i dâ'î ile vâkı' olur ise o hâlde be'is yoktur. Ma'a hâzâ şevk-i dâ'î olsa bile sabr edip oturmak evlâdır.⁸² Bunun için "Mürîd, sukût eder ise bahr ve sayha eder ise nehr olur." denilmiş ve yine bu hükme binâ'en muhakkıkîn mürîdleri - mücerred kendilerine şefkat [31

⁷⁸ U'da bu kelime yer almamaktadır.

⁷⁹ Bu kelime yerine U'da "sâbittir" kelimesi kullanılmıştır.

⁸⁰ U'da bu kelime yazılmamıştır.

⁸¹ U'da bu ifâde "sâmi'a da hiç" şeklinde yer almıştır.

⁸² U'da bu kelime yerine "vâcibdir" ibâresi yazılmıştır.

B] ve merhamet için – mecâlis-i semâ'da huzûrdan men' eylemişlerdir. Çünkü mecâlis-i semâ' müridler hakkında mahall-i hatardır.

Bunları tekfîr edenler “raksa haramdır haramı istihlâl eden kimse⁸³ kâfir-dir” delîle⁸⁴ istinâd eylemişler ise de ben derim ki bâlâda beyân ettiğimiz vechle sûfiyyenin mu'tâd olan hareketleri raks değildir. Hele raks olduğunda şübhe bulunduğu muhakkaktır. Bilâ-şekk raks olduğu teslîm edilse bile raksın hurmeti bir nassa değil belki kıyâsa müsteniddir. Hattâ raksın hurmeti hakkında icmâ' bile yoktur. Zîrâ İmâm-ı Şâfi' raksın hulline kâ'il olmuştur. Fetevâ-yı Bezzâzî'de “raksı istihlâl eden kâfir olur” denilmiş ise de bunun bir müstenid-i sahîh-i yoktur.

[32 A] Hulâsâ, raksın gerek fâ'ilini ve gerek müstahlini tekfîr için bir vech-i sahîh olmadığı şübhesizdir. Lâkin ihlâsın vâcib ve riyânın hârâm olduğu kitap ve sünnet ile sâbit olmuştur. Binâ'en-'aleyh semâ' ve harekette her kimin niyeti hâlis ise meselâ hareketi galebe-i şevkten münbe'is olarak tahsîl-i vecd maksadıyla tevâcüd ve tekellûf ederse onun bu semâ' ve hareketi mendûbdur. Zîrâ kalbinin huzûr ve cem'iyetine ve dünyâ ile iştigalden i'râzına sebep olan her şey hayr-ı mahzûd. Çünkü bunlar nûr-ı İlâhî'nin kalbe duhûlü âsârındandır. Nitekim Rasûl-i Ekrem Sallallahü Te'âlâ 'Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretleri “Nûr-ı İlâhî kalbe dâhil oldukda kalb açılır.” buyurmuş ve “Yâ Rasûl- [32 B] allah bunun alâmeti var mıdır?” diye su'âl edenlere “Evet! Dâr-ı gurûrdan tebâ'udle dâr-ı sürûra teveccüh onun 'alâmetidir.” cevâbını vermiştir. Cüneyd de kendisine semâ'dan su'âl edenlere “Ba'zıları semâ'ın helâl ve ba'zıları da harâm olduğuna kâ'il oldular. Ben de derim ki 'abdı huzûr-ı İlâhî'de cem' eden her şey mendûbdur.” demiştir.

El-hâsıl ezkâr ve 'ibâdattan maksad aslen kalbi mâsivâdan tahliye ve Cenâb-ı Hakk'a tevcihdir. Bunu mûcib olan şey hurmet ve men'a nasıl muhtemel olur?

Ammâ zikr ve 'ibâdet riyâ ve sum'a ve kulûb-ı nâsı celb ve hitâm-ı dünyâyı cem' ve bunu ni'am-ı âhirâyâ tercih için olursa nazar olunur: Eğer bir kimse bunları [33 A] hurmet ve kubhlarına kâ'il ve kendisinin bunda hakk üzere olmayıp bâtil üzere bulunduğunu mu'terif olduğu hâlde işler ise o kimse kâfir değil fâsıkdır. Onu bu gibi ef'âlden darb veya şetm ve yâhûd habs ve sâ'ire ile men' lâzımdır. Ammâ eğer bunların hill ve cevâzını iddi'â ederse hurmeti nâss ile sâbit olan riyâ sum'ayı istihlâl ettiği için kâfirdir. Küfründe hiç şübhe yoktur.

⁸³ U'da “kimse” yerine “ise” kelimesi konulmuştur.

⁸⁴ Kelime U'da “delîline” şeklindedir.

Lâkin sûfiyye meyânında bu gibileri pek nâdirdir. Belki de yoktur. Bu makûle kimselerin ekserisi câhil olup riyâ ile ihlâsı yekdiğerinden temyîz edemezler. Bunlar ezkâr ve 'ibâdâtlarında kendileri gibi câhil olan re'islerine mekaldirler. [33 B] "ulâ'ike ke'l-en'âmi bel hüm edallü"⁸⁵ bunlar hakîkate "sûfiyye" değildirler meğerki "lâbisi's-sûf" ma'nâsına ola. Bunların sohbetleri kem, i'tikâdları cehldir. Bu gibi cehlden Allah'a sığınırım. Allah veliyü't-tevfiktir. Allahümme innî es'elüke fi'le'l-hayrât ve terke'l-münkerât, hubbe'l mesâkîn ve en tağfirî ve tetûbe 'aleyye iz-nârat fitnetün fî kavmin fe teveffenî gayra meftûn ve'l-hamdü li'llâhi rabbi'l-'âlemîn.

Temmet er-risâlete

Târih-i te'lîf : 950 târih-i terceme : Fî ramazân 1319

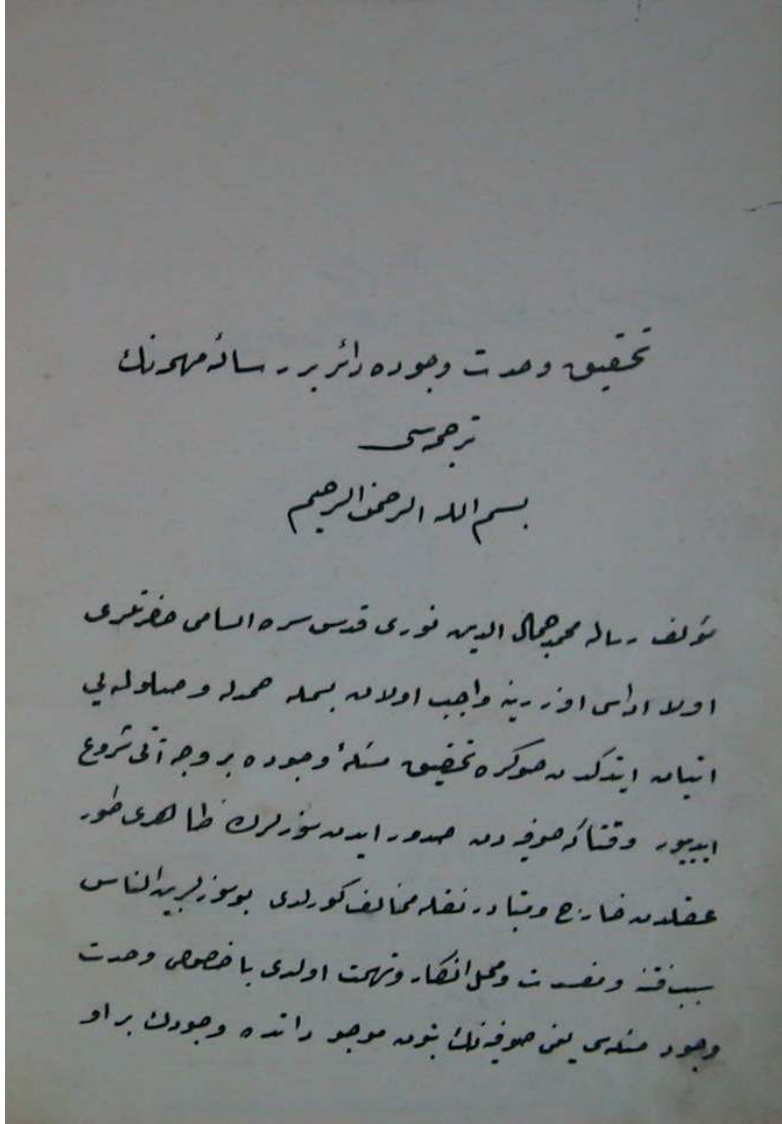
Sonuç

İslam dünyasının bir dönem yoğun bir biçimde tartıştığı vahdet-i vücûd konusunun derinlemesine incelendiği risalenin yazarının *Cemâleddîn Muhammed Nûri* olduğu fikri yaptığımız araştırmalara göre ağırlık kazanmaktadır. Ama şunu burada yine belirtmek gerekir ki kaynaklarda somut bir dayanağın olmayışı bu konunun, müellifle ilgili yeni bir eser ya da bilgi bulununcaya kadar, belirsizliğini koruyacağına işaret etmektedir. Fakat eserde geçen fikirler ve özellikle de raks ve sema ile ilgili görüşler dikkati çekmekte olup XVI. yüzyılın penceresinden bakıldığında vahdet-i vücûd hakkında bazı tartışmaların da bize yönünü göstermektedir. Bu nedenle esere sadece vahdet-i vücûdla ilgili bir risale olması yönüyle değil dönemin tartışmalarını ve bu tartışmalara yazarın bakış açısını da öğrenmek amacıyla bakılmalıdır. ©

KAYNAKLAR

- AYKUT, Said, "Cemâl Halife", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, (Yay. Haz. Süleyman Uludağ, v.d.), c. VIII, Şûle Yayınları, İstanbul 1995, s. 37-40
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1972.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), c. V, Ankara 1992.
- KARA, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, c. I, İstanbul 1986.
- KOCA, Ferhat, "Mûsâ Kâzım Efendi", *DİA*, c. XXXI, İstanbul 2006, s.221-222.
- Konyalı İbrahim Hakki, *Aksaray Tarihi*, c. II, İstanbul 1974.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Cemâli Ailesi*, İstanbul 1995.
- Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Mûsâ Kâzım Efendi, *Külliyât Dinî ve İctimâ-i Makaleler*, (Haz. Doç. Dr. Ferhat Koca) Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Cemâleddin İshak Karamânî", *DİA*, c. XXIV, İstanbul 2001, s. 448-449.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Musa Kazım Efendi", *Türk Ansiklopedisi*, c. XXIV, s 457-458.
- REDHOUSE, Sir James W., *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
- Taşköprülüzâde, *Şakâynık-ı Nu'mâniye ve Zeylleri*, (Haz. Doç. Dr. Abdülkadir Özcan), c. I, İstanbul 1989.

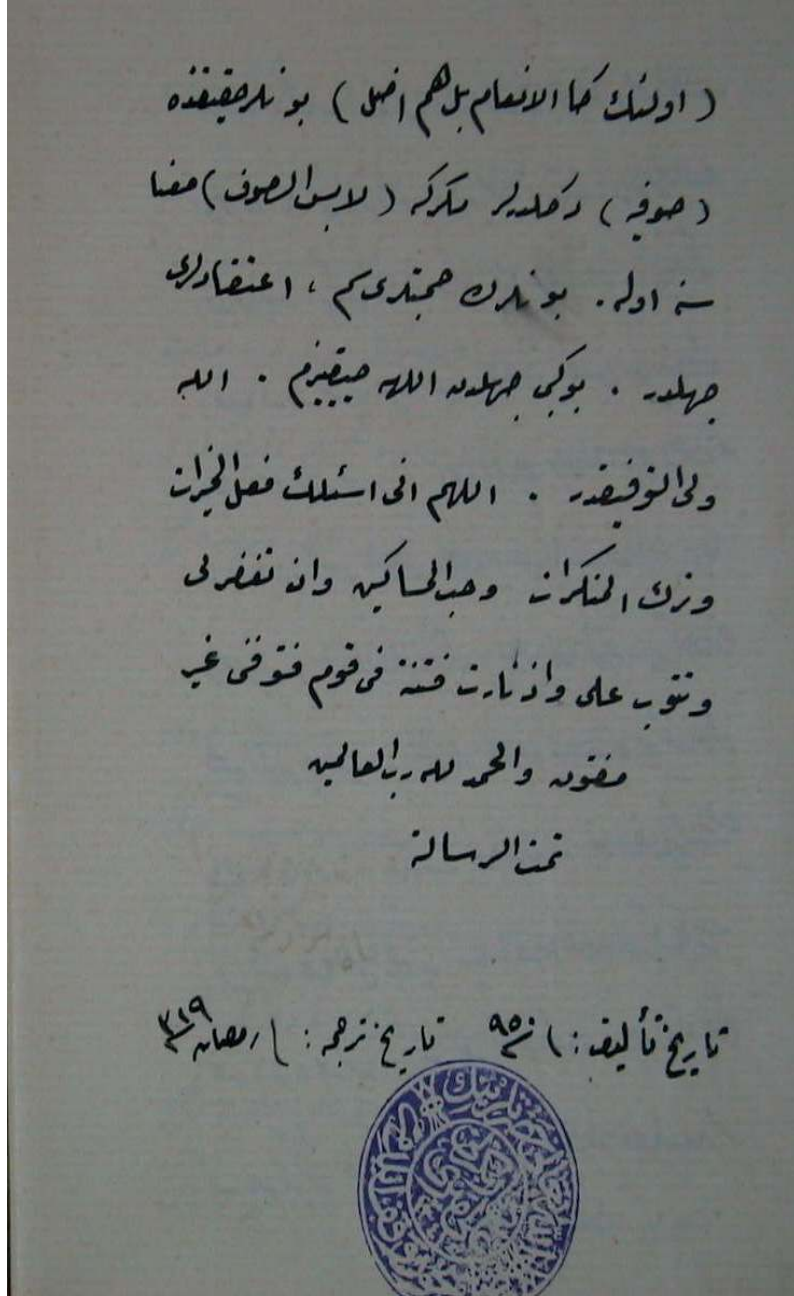
Ali Emîrî Nüshasından Örnekler:

Resim 1

(وجودك حقیق ده الایده بتقیبکمه بیده من . لکه
 کتک بیلگی شی وجودك حقیق دکل بیده و جهیدر .)
 دیه جواب ویررر . نوسنه اوزرینه عفلاندک صولنه
 عاجز فاندقاری ب اشغال عظیم ارقعه شیه سز هن اولوز
 توبدکه بعه فضایای حقیقه نک موضوعدی بو
 عالم صده موجود اولیغی هالده ندیری صدننه
 بلائیک صوه و صادقه . و بوتیک ایچونه (فضایای
 حقیقه) ناسن آلملردر . هونکه مخمعات اعجابیه
 ایله صادقات نفس الامریه تی فرجه ابدنشی ایشیویز
 اعجاب عفلده تفری فلیح ایله نفس الامردم صادقه
 اولوب اولماصه صورتیدر . شیه بویه که بر طرفه
 محمولک موضوعه تونی ثبت لریک بینه موضوعک
 اولوزده بوتیک فرجه . بیلرندم کی نبتک

Resim 2

Resim 3